МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЖУРНАЛІСТИКИ
КАФЕДРА ЖУРНАЛІСТИКИ

Кваліфікаційна робота магістра

на тему «Стандарти та обмеження для журналіста при висвітленні військової тематики»

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0613-ж
Спеціальності 061 «Журналістика»
(освітня програма «Журналістика»)
Манько В.М.
Керівник: к. соц. ком., доц.
Костюк Ю.В.
Рецензент: к. філол. н., доц.
Горбенко І.Ф.

Запоріжжя – 2024

ЗМІСТ

Реферат…….. 3
Завдання…… 5
Вступ……. 7
Розділ 1. Теоретико-правові основи роботи журналістів (від 2014 року)…… 10
1.1 Міжнародні та вітчизняні правові основи роботи журналістів при висвітлені збройних конфліктів……..... 10
1.2 Поняття пов’язані з роботою воєнних журналістів в Україні…… 18
1.3 Статус журналістів під час війн……... 27
Розділ 2. Оцінка дотримання стандартів і обмежень при висвітленні військової тематики…….. 37
2.1 Опитування журналістів щодо стандартів та обмежень при висвітленні військової тематики (Запорізький напрямок)…… 37
2.2 Моніторинг журналістських матеріалів про російсько-українську війну (фаза повномасштабного вторгнення)…… 45
Висновки…… 73
Список використаних джерел…….. 77
Додаток А. Анкета…… 83
Декларація академічної доброчесності…….. 87

РЕФЕРАТ

Тема магістерської роботи: Стандарти та обмеження для журналіста при висвітленні військової тематики

Обсяг основного тексту: 70 сторінок.

Кількість використаних джерел: 50.

Метою дослідження є вивчення стандартів і обмежень, з якими стикаються журналісти під час висвітлення військової тематики, та аналіз їх впливу на якість, достовірність і безпеку журналістської роботи.

Для реалізації мети нам потрібно виконати наступні з**авдання**:

1) з’ясувати правові норми та обмеження діяльності журналістів в Україні та світі під час воєнного стану (від 24 лютого 2022 року – 1 жовтня 2024 року);

2) охарактеризувати поняття пов’язані з роботою воєнних журналістів в Україні;

3) висвітлити результати опитування журналістів щодо стандартів та обмежень при висвітленні військової тематики (Запорізький напрямок);

4) проаналізувати результати контент-аналізу журналістських матеріалів про російсько-українську війну (фаза повномасштабного вторгнення).

Об'єкт дослідження є масив журналістських матеріалів про російсько-українську війну в онлайн-медіа з 24.09.20222 по 24.09.2024 рр.

Предметом є процес висвітлення військової тематики українськими журналістами, включаючи їхні професійні стандарти, етичні принципи та обмеження, з якими вони стикаються під час роботи в умовах воєнного стану.

Отримані результати: моніторинг дотримання обмежень щодо висвітлення в ЗМІ про російсько-українську війну в ЗМІ з 24 вересня 2022 року по 24 вересня 2024 року та анкетування 62 журналістів, які висвітлюють події на Запорізькому напрямку фронту (2022-2024 рр.).

Ключові слова: контент-аналіз, анкетування, стандарт, професійна етика

SUMMARY

The Master's paper is dedicated to the analysis of Standards and Limitations for Journalists Covering Military Topics.

The object of the research is the process of reporting on military topics by Ukrainian journalists, including their professional standards, ethical principles, and the constraints they encounter when working under martial law.

The subject is the collection of journalistic materials on the Russia-Ukraine war in online media from September 24, 2022, to September 24, 2024.

The purpose of this research is to examine the standards and limitations encountered by journalists when reporting on military topics and to analyze their impact on the quality, accuracy, and safety of journalistic work.

To achieve this goal, the following objectives were set:

1) To identify the legal norms and restrictions on journalists 'activities in Ukraine and worldwide during martial law (from February 24, 2022, to October 1, 2024);

2) To characterize terms related to the work of war correspondents in Ukraine;

3) To present the survey results of journalists regarding standards and limitations in covering military topics (Zaporizhzhia direction);

4) To analyze the content analysis results of journalistic materials on the Russia-Ukraine war (full-scale invasion phase).

The monitoring of compliance with restrictions on media coverage of the Russia-Ukraine war from September 24, 2022, to September 24, 2024, and a survey of 62 journalists reporting on events along the Zaporizhzhia frontline (2022-2024).

Keywords: content analysis, survey, standard, professional ethics.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет журналістики
Кафедра журналістики
Рівень вищої освіти – «магістр»
Спеціальність 061 журналістика
Освітня програма «Журналістика»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри Чернявська Л. В.
«02» грудня 2024 року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРА СТУДЕНТЦІ
Манько Владлені Вікторівні

1. Тема роботи «Стандарти та обмеження для журналіста при висвітленні військової тематики» («Standards and restrictions for journalists when covering military issues»),
керівник роботи – Костюк Ю.В., к.н.соц.ком., доц,
затверджені наказом ЗНУ від «26» лютого 2024 року №344-с.
2. Строк подання студентом роботи (проєкту) до 01 грудня 2024 року.
3. Вихідні дані до роботи: розгляду стандартів та обмежень у роботі журналіста під час висвітлення тематики війни в українському медіапросторі присвятили свої роботи такі автори: В. Галудзіна-Горобець, Х. Дяків, А. Заблоцька, О. Кузьменко, В. Михайленко, І. Михайлин.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): з’ясувати правові норми та обмеження діяльності журналістів в Україні та світі під час воєнного стану (від 24 лютого 2022 року – 1 жовтня 2024 року); 2) охарактеризувати поняття пов’язані з роботою воєнних журналістів в Україні; 3) висвітлити результати опитування журналістів щодо стандартів та обмежень при висвітленні військової тематики (Запорізький напрямок); 4) проаналізувати результати контент-аналізу журналістських матеріалів про російсько-українську війну (фаза повномасштабного вторгнення).
5. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Костюк Ю.В., доцент	02.09.2024	02.09.2024
1 розділ	Костюк Ю.В., доцент	03.10.2024	03.10.2024
2 розділ	Костюк Ю.В., доцент	16.10.2024	16.10.2024
Висновки	Костюк Ю.В., доцент	28.11.2024	28.11.2024

6. Дата видачі завдання 26 лютого 2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Скласти графік виконання роботи, визначити мету, завдання, об’єкт, предмет дослідження.	23.06.24	Виконано
2	Написати попередній варіант вступу і змісту.	22.07.24	Виконано
3	Підібрати наукову літературу, визначити емпіричні джерела.	15.08.24	Виконано
4	Опрацювати літературу, написати теоретичну частину.	07.09.24	Виконано
5	Провести наукове дослідження.	25.09.24	Виконано
6	Написати практичну частину.	05.10.24	Виконано
7	Пройти попередній захист на кафедрі.	20.10.24	Виконано
8	Виправити недоліки, сформулювати висновки, оформити додатки.	09.11.24	Виконано
9	Здати роботу на нормоконтроль, пройти рецензування.	22.11.24	Виконано

Студент _____ В.В. Манько
(підпис) (ініціали та прізвище)

Керівник роботи (проекту) _____ Ю.В. Костюк
(підпис) (ініціали та прізвище)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ О.В. Усманова
(підпис) (ініціали та прізвище)

ВСТУП

Актуальність дослідження теми стандартів та обмежень для журналістів у висвітленні військової тематики обумовлена нагальними викликами, з якими стикаються українські медійники в умовах воєнного стану. З одного боку, потреба суспільства у своєчасній і достовірній інформації про бойові дії є надзвичайно високою, а журналісти відіграють ключову роль у формуванні громадської думки та забезпеченні обізнаності. З іншого боку, існують жорсткі обмеження, що регулюють висвітлення військової тематики. Це пов’язано з питаннями національної безпеки, а також захистом життя і здоров'я як цивільних, так і військовослужбовців.

В умовах воєнного конфлікту стандарти журналістської етики, такі як об’єктивність, достовірність, баланс думок і незалежність, набувають особливої ваги. Одним із важливих викликів є дотримання балансу між правом громадян на інформацію та необхідністю дотримання безпекових вимог, зокрема заборони на поширення відомостей, які можуть викрити стратегічно важливі дані. Наприклад, цензура на фотографії, відеоматеріали та певні локації є важливою мірою для запобігання ризику розголошення місць дислокації військ. Дослідження стандартів і обмежень журналістської роботи в умовах війни сприятиме більш глибокому розумінню того, як ці обмеження впливають на контент та об’єктивність новин. Воно також дозволить оцінити, наскільки журналістам вдається дотримуватися професійних стандартів, незважаючи на обмеження, та які труднощі виникають у процесі висвітлення військових дій. Вивчення цієї теми може стати підґрунтям для розробки рекомендацій і методик, які допоможуть журналістам ефективніше виконувати свої обов’язки в умовах обмеженого доступу до інформації, дотримуючись стандартів журналістської етики і забезпечуючи високу якість контенту для суспільства.

Метою дослідження є вивчення стандартів і обмежень, з якими стикаються журналісти під час висвітлення військової тематики, та аналіз їх впливу на якість, достовірність і безпеку журналістської роботи.

Для реалізації мети нам потрібно виконати наступні *завдання:*

1) з’ясувати правові норми та обмеження діяльності журналістів в Україні та світі під час воєнного стану (від 24 лютого 2022 року – 1 жовтня 2024 року);

2) охарактеризувати поняття пов’язані з роботою воєнних журналістів в Україні;

3) висвітлити результати опитування журналістів щодо стандартів та обмежень при висвітленні військової тематики (Запорізький напрямок);

4) проаналізувати результати контент-аналізу журналістських матеріалів про російсько-українську війну (фаза повномасштабного вторгнення).

Об'єкт дослідження – масив журналістських матеріалів про російсько-українську війну в онлайн-медіа з 24.09.20222 по 24.09.2024 рр.

Предмет дослідження – процес висвітлення військової тематики українськими журналістами, включаючи їхні професійні стандарти, етичні принципи та обмеження, з якими вони стикаються під час роботи в умовах воєнного стану.

Теоретико-методологічною основою дослідження є теоретичні положення журналістики в наукових розвідках В. Галудзіна-Горобець, В. Гоян, Х. Дяків, А. Заблоцької, В. Здоровеги, О. Косюк, О. Кузьменко, І. Літвін, В. Михайленко, І. Михайлина; з комунікативних прийомів опитування та інтерв’ювання –С. Бутнік-Сіверський, К. Гавриловська, С. Моркотун, А. Москаленко, М. Недопитанський, С. Сербін, І. Скишляк, О. Яремчук.

Методи дослідження. Для формування теоретичної частини дослідження були використані методи перевірки, аналіз та синтез Для дослідження стандартів і обмежень журналістської діяльності при висвітленні військової тематики були застосовані два основні методи: анкетування та контент-аналіз за допомогою моніторингової програми Buzzsumo. Анкетування проводилося серед українських журналістів, які висвітлюють військову тематику на Запорізькому напрямку з 24.09.2022 по 24.09. 2024 рр.

Контент-аналіз був здійснений за допомогою програми Buzzsumo, яка дозволяє аналізувати популярність і розповсюдження контенту в Інтернеті. Цей

метод дасть змогу оцінити, як висвітлюється військова тематика в різних медіа, визначити найбільш поширені теми, а також виявити, як часто зустрічаються певні стандартні чи обмежувальні практики в матеріалах журналістів. За допомогою Buzzsumo нами було моніторино публікації за конкретними ключовими словами, що стосуються військових подій, і дослідити, чи є тенденції щодо цензури, маніпуляцій, або уникання певних тем з 24.09.2022 по 24.09. 2024 рр.

Наукова новизна одержаних результатів:

Уперше: здійснено контент-аналіз журналістських матеріалів про російсько-українську війну в онлайн-медіа з 24.09.20222 по 24.09.2024 рр. щодо трансформації професійних стандартів і обмежень журналістки. Досліджені наслідки впливу повномасштабної війни на журналістські стандарти та обмеження при висвітленні військової тематики.

Удосконалено: визначені основні особливості роботи над матеріалами про російсько-українську війну.

Набули подальшого розвитку: використання методу контент-аналізу журналістських матеріалів про російсько-українську війну у воєнний час для об’єктивного дослідження теми.

Теоретичне і практичне значення дослідження. Матеріали кваліфікаційної роботи можуть бути використані в підготовці навчальних посібників, розробці лекційних курсів та відповідних спецкурсів з військової журналістики, а також при написанні практичних робіт.

Структура магістерської роботи. Структура роботи, зумовлена логікою та об’ємом викладу матеріалу, складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг магістерської роботи становить 70 сторінок. Список використаної літератури містить 50 джерел.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ РОБОТИ ЖУРНАЛІСТІВ (ВІД 2014 РОКУ)

1.1 Міжнародні та вітчизняні правові основи роботи журналістів при висвітлені збройних конфліктів

ХХ століття було періодом воєн, локальних і міждержавних конфліктів, а також масштабних стихійних лих і катастроф. Журналісти, які висвітлювали ці події, часто опинялися під вогнем, потрапляли в полон, виконували свою роботу в умовах насильства і ставали свідками трагічних людських історій. Щоб донести правду до широкої аудиторії, журналістам неодноразово доводилось ризикувати своїм здоров'ям і життям. Однак водночас вони повинні пам’ятати про свою відповідальність, зокрема щодо психологічного стану суспільства, тому важливо бути максимально зосередженими та уважними до найдрібніших деталей.

Діяльність журналістів у зонах збройних конфліктів регулюється не законами їхніх держав, а нормами Міжнародного гуманітарного права (МГП) – права збройних конфліктів або права війни. Це сукупність міжнародно-правових норм, спрямованих на захист жертв конфліктів, обмеження методів і засобів ведення війни та визначення відповідальності за порушення принципів і норм. Основним джерелом МГП є міжнародні договори, що регулюють правила ведення війни, зокрема чотири Женевські конвенції від 12 серпня 1949 року, які захищають жертв війни. Це: 1) Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у збройних силах (I Конвенція); 2) Конвенція про покращення долі поранених, хворих і осіб, що потерпіли корабельну аварію (II Конвенція); 3) Конвенція про поводження з військовополоненими (III Конвенція); 4) Конвенція про захист цивільного населення під час війни (IV Конвенція) [19].

У міжнародному праві є спеціальні положення щодо захисту гуманітарних працівників і журналістів під час збройного конфлікту. Згідно зі статтею 79

Додаткового протоколу I Женевських конвенцій, яка кодифікує звичайне правило, журналісти в зонах бойових дій повинні розглядатися як цивільні особи та захищатися як такі, якщо вони не беруть участі у військових діях.

Резолюція 2222, схвалена Радою Безпеки Організації Об'єднаних Націй 27 травня 2015 року, яка розширює та посилює Резолюцію 1738, прийняту в 2006 році, нагадує всім сторонам у збройному конфлікті про їхні зобов'язання поважати тих, хто працює в ЗМІ, і захищати їх від усіх форм насильства [1].

Генеральна Асамблея ООН також підняла це питання у своїх резолюціях 68/163, прийнятих 18 грудня 2013 року, і 69/185, 18 грудня 2014 року, які закликають держави-члени працювати разом, щоб запобігти насильству проти журналістів [4, с. 23].

Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), 8 червня 1977 року. Стаття 79 – Заходи захисту журналістів: «журналісти, які виконують небезпечні професійні місії в районах збройних конфліктів, вважаються цивільними особами у розумінні пункту 1 статті 50».

Вони підлягають захисту як такі, згідно з Конвенціями та цим Протоколом за умови, що вони не вживають жодних дій, що негативно впливають на їхній статус цивільних осіб, і без шкоди праву військових кореспондентів, акредитованих у збройних силах, на статус, передбачений у статті 4 A (4) Третьої Конвенції. Вони можуть отримати посвідчення особи. Ця картка, яка видається урядом держави, громадянином якої є журналіст або на території якої він проживає, або в якій знаходиться засіб масової інформації, у якому він працює, засвідчує його статус журналіста [4, с. 23].

Резолюція 2222 (2015), прийнята Радою Безпеки ООН 27 травня 2015 року прямо вказує, що «робота журналістів, працівників ЗМІ та пов'язаного з ними персоналу часто наражає їх на особливий ризик залякування, переслідувань і насильства в ситуаціях збройного конфлікту»; а також, що «збільшилася частотою актів насильства в багатьох частинах світу проти журналістів, медіа-професіоналів та пов'язаного з ними персоналу під час збройних конфліктів,

зокрема навмисних нападів у порушення міжнародного гуманітарного права»; у Раді Безпеки ООН відзначили і «особливі ризики, з якими стикаються жінки-журналістки, медіа-професіонали та пов'язаний з ними персонал під час виконання своєї роботи, і підкреслюючи в цьому контексті важливість урахування гендерного виміру заходів щодо забезпечення їхньої безпеки в ситуаціях збройного конфлікту» [4, с. 23].

Ми проаналізували основні положення Резолюції № 2222 (2015) та виокремили найсуттєвіші, на нашу думку, тези Ради Безпеки ООН. Підсумок тексту:

Цей документ засуджує порушення та зловживання проти журналістів і працівників ЗМІ в умовах збройних конфліктів і підкреслює необхідність захисту їхніх прав. Відзначається, що робота незалежних медіа є ключовою для демократичного суспільства та захисту цивільного населення. Документ наголошує на необхідності подолання безкарності за порушення проти журналістів, обов'язку держав дотримуватися міжнародного гуманітарного права, а також на важливості негайного звільнення захоплених у конфлікті журналістів. Закликаються всі сторони конфлікту поважати права медіа-професіоналів, забезпечити безпеку медіаоб'єктів, розвивати навчання з гуманітарного права та створити сприятливе середовище для журналістів. Генеральний секретар ООН має постійно звітувати про заходи щодо безпеки журналістів у зонах конфлікту.

Резолюція 69/185, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 18 грудня 2014 року, про безпеку журналістів і проблему безкарності прямо вказує, що

«журналістика безперервно розвивається, щоб включити внесок медіа-інституцій, приватних осіб і низки організацій, які шукають, отримують і поширюють інформацію та ідеї будь-якого роду, як онлайн, так і офлайн, у здійсненні свободи думки та вираження, відповідно до статті 19 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, тим самим сприяючи формуванню публічних дебатів» [5, с. 45].

Генеральна Асамблея висловлює глибоку стурбованість з приводу порушень прав людини проти журналістів, включаючи вбивства, тортури, насильницькі зникнення, арешти та інші форми насильства, які останніми роками почастішали. Особлива увага приділяється загрозам з боку недержавних суб'єктів, таких як терористичні групи та злочинні організації. Визнано, що жінки-журналістки стикаються з особливими ризиками, і підкреслюється важливість гендерно-чутливого підходу до забезпечення їхньої безпеки. Генасамблея однозначно засуджує будь-яке насильство та напади на журналістів як у конфліктних, так і в мирних умовах, і закликає припинити безкарність за такі злочини, оскільки це сприяє їх повторенню.

2 листопада проголошене резолюцією A/RES/68/163 Генеральної Асамблеї ООН Міжнародним днем припинення безкарності за злочини проти журналістів, щоб підвищити обізнаність щодо питання безпеки журналістів і започаткувати конкретні ініціативи з цього приводу, наприклад, заклик до держав-членів зробити все можливе, щоб запобігти насильству, погрозам і нападам на журналістів і працівників ЗМІ, забезпечити відповідальність шляхом проведення неупереджених, швидких, ретельних, незалежних і ефективних розслідувань усіх імовірних випадків насильства, погроз і нападів на журналістів. та працівників засобів масової інформації, які підпадають під їхню юрисдикцію, притягнути до відповідальності злочинців, у тому числі тих, хто наказує, змовляється з метою вчинення, допомоги та підбурювання або приховування таких злочинів, а також забезпечити, щоб жертви та їхні родини мали доступ до відповідних засобів правового захисту [5, с. 57].

Генеральна Асамблея ООН постійно закликає держави створювати та підтримувати, у законі та на практиці, безпечне та сприятливе середовище для того, щоб журналісти могли виконувати свою роботу незалежно та без неправомірного втручання, зокрема за допомогою:

1) підвищення обізнаності в судовій системі та серед співробітників правоохоронних органів і військовослужбовців, а також серед журналістів і

громадянського суспільства щодо міжнародних зобов'язань у сфері прав людини та гуманітарного права, які стосуються безпеки журналістів;

2) моніторингу і звітністю про напади на журналістів;

3) публічного та систематичного засудження насильства та нападів;

4) виділення ресурсів, необхідних для розслідування та судового переслідування таких нападів, а також для розробки та реалізації стратегій боротьби з безкарністю за напади та насильство проти журналістів, у тому числі шляхом використання, де це доцільно, належної практики, як-от ті, що визначені в резолюції 27/5 Ради з прав людини від 25 вересня. 2014 рік.

Отже, міжнародне право надає особливу увагу захисту журналістів і гуманітарних працівників у зонах збройного конфлікту, визнаючи їх як цивільних осіб. Відповідно до статті 79 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій, журналісти повинні отримувати захист як цивільні особи, якщо вони не беруть участі у бойових діях. Це положення підтримується низкою резолюцій Ради Безпеки ООН, зокрема Резолюцією 2222 (2015), яка закликає до посилення захисту медіа-працівників від насильства, а також акцентує на важливості забезпечення безкарності за напади на журналістів. Генеральна Асамблея ООН у своїх резолюціях підкреслює необхідність створення безпечного середовища для роботи журналістів і наголошує на важливості запобігання нападам, тортурам і залякуванням, а також на важливості проведення ретельних розслідувань у випадках насильства. Таким чином, міжнародна спільнота визнає життєву необхідність захисту журналістів для підтримки свободи слова та демократичного суспільства, акцентуючи на відповідальності держав гарантувати їх безпеку.

Діяльність журналістів у зоні бойових дій регулюється правовими нормами, затвердженими як в Україні, так і на міжнародному рівні. Ці норми встановлюють чіткі рамки для роботи воєнних кореспондентів. Особливу увагу приділимо обмеженням, запровадженим в Україні під час воєнного стану, щоб дослідити, які нові нормативи були введені в цей період.

Воєнний стан, запроваджений в Україні 24 лютого 2022 року [4], передбачає певні обмеження для журналістської діяльності. Зокрема, він забороняє розповсюджувати інформацію щодо розташування українських сил та оборонних засобів [11].

Наказ №73 від 03.03.2022 року головнокомандувача Збройних Сил України, із внесеними змінами, визначає порядок взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації під час воєнного стану [15]. Документ наголошує на важливості контролю за інформацією, яка розголошується у ЗМІ, з метою запобігання витоку відомостей, що можуть призвести до обізнаності противника та загрожувати безпеці військових операцій. Також встановлено вимоги щодо акредитації журналістів, які передбачають перевірку документів, визначення безпечних умов для роботи та супровід акредитованих представників ЗМІ. У наказі прописані правила перебування журналістів у зонах бойових дій, включно з дотриманням обмежень щодо розголошення конфіденційної інформації, а також передбачено санкції за порушення цих вимог.

Відповідно до Наказу Головнокомандувача ЗСУ «Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії воєнного стану», існує перелік інформації, забороненої до публікації. Це, зокрема, відомості про військові частини, озброєння, заплановані бойові операції, а також дані, що можуть містити елементи пропаганди або виправдання дій Російської Федерації [15].

1 серпня 2022 року набув чинності закон №7367 «Про надання додаткових гарантій захисту журналістам, які працюють у районах ведення бойових дій». Він встановлює європейські стандарти захисту журналістів, зокрема обов’язкове страхування життя та здоров’я журналістів та інших працівників ЗМІ (операторів, водіїв тощо) на час їхньої роботи в зонах бойових дій та на тимчасово окупованих територіях України [27]. Однак, механізм моніторингу

дотримання цього закону та відповідальність за його невиконання наразі не встановлені.

Закон №7367 також передбачає, що кореспонденти мають бути забезпечені відповідними засобами захисту, зокрема бронежилетами, касками для захисту від куль та осколків, а також медичними аптечками [27].

Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» встановлює покарання «на строк від десяти до дванадцяти років» для осіб, що здійснюють «інформаційну діяльність у співпраці з державою-агресором чи її окупаційною адміністрацією, спрямовану на підтримку цієї держави або її збройних формувань…» [24]. Також введені обмеження на розповсюдження інформації щодо переміщення української військової техніки.

Закон України «Про несанкціоноване поширення інформації про засоби протидії Російській агресії» передбачає ув'язнення «на строк від трьох до п'яти років» за «розголошення відомостей про направлення, переміщення зброї та боєприпасів в Україну, включно з пересуванням по території України», якщо такі дані не були офіційно опубліковані Генеральним штабом ЗСУ, Міністерством оборони або офіційними каналами країн-партнерів. Це обмеження діє в умовах воєнного стану [25].

Крім того, Рада національної безпеки і оборони в рішенні про «реалізацію єдиної інформаційної політики під час воєнного стану» впровадила в Україні телевізійний марафон «Єдині новини» [28].

Аналізуючи основні теоретичні аспекти, ми змогли вивчити правильне використання термінів для забезпечення логічної послідовності в дослідженні. Також ми звернулися до філософського погляду на питання «теорії миру і конфлікту», що дозволило внести емоційно-філософський вимір у наше дослідження, який також знайшов відображення у результатах опитування журналістів. Завдяки розгляду правових аспектів роботи воєнних кореспондентів в Україні в умовах воєнного стану (з 24 лютого 2022 року по 1 травня 2023 року), ми змогли визначити норми, в межах яких зараз працюють

12 військових журналістів в Україні. Це включає обов'язкове страхування життя і здоров’я журналістів, а також їх забезпечення захисним спорядженням. В Україні існують обмеження на збір та поширення інформації, яка може бути корисною ворогу, включаючи матеріали, що стосуються військових об'єктів та переміщення, а також на інформаційну співпрацю з окупаційною владою.

Діяльність журналістів у зоні бойових дій є важливою частиною інформаційної боротьби, і вона регулюється численними правовими нормами, затвердженими в Україні. Зокрема, журналісти, які працюють у таких умовах, повинні дотримуватись етичних та правових стандартів, що забезпечують як їхню безпеку, так і точність та об'єктивність поданих матеріалів. Однією з основних правових норм є Закон України «Про інформацію», який визначає принципи доступу до інформації та обмеження на її розповсюдження, що особливо актуально під час воєнних конфліктів. У той самий час важливим є забезпечення балансу між правом журналістів на доступ до інформації та вимогами безпеки, що диктуються військовими умовами.

Особливою нормою, що регулює діяльність журналістів у зоні бойових дій, є Указ Головнокомандувача Збройних Сил України № 73, який чітко визначає обов'язки та відповідальність журналістів, що працюють в таких умовах. Відповідно до цього указу, військові зобов'язані забезпечувати журналістів лише певною мірою, не нести відповідальність за їхню безпеку, а самі журналісти повинні бути готовими до прийняття ризиків, пов'язаних з їхньою роботою. Крім того, законодавство також визначає обмеження на висвітлення певних аспектів військових дій, що може бути пов'язано з військовою таємницею або інформацією, яка може бути використана противником.

Правова база для роботи журналістів на фронті включає й міжнародні норми, такі як Женевська конвенція, яка регулює права військовополонених та цивільних осіб під час війни. Дотримання цих норм є обов'язковим для висвітлення військової тематики, зокрема в контексті повідомлень про полонених чи загиблих, як серед військових, так і серед цивільних осіб. Враховуючи важливість точності та достовірності в поданні такої інформації,

журналісти повинні працювати згідно з міжнародними стандартами і бути обережними, щоб не порушити етичні норми.

Також важливим є дотримання стандартів журналістики при висвітленні подій на фронті. Це включає об'єктивність, достовірність і незалежність від будь-яких політичних або військових впливів. Однак у воєнний час існують додаткові складнощі, пов'язані з цензурою та безпековими вимогами, що обмежують доступ журналістів до певної інформації. Тому журналісти часто змушені працювати в умовах обмеженого доступу, використовувати перевірені джерела, зокрема інтерв'ю з військовими та офіційними особами, а також інформацію, отриману від гуманітарних організацій.

Таким чином, діяльність журналістів у зоні бойових дій в Україні є підпорядкованою жорстким правовим нормам, які забезпечують не тільки захист журналістів, але й гарантують високий рівень достовірності та етичності у висвітленні військових подій. В умовах конфлікту важливо зберігати баланс між правом на інформацію та вимогами безпеки, а також дотримуватися міжнародних стандартів, що визначають правила висвітлення тем, пов'язаних з війною, полоненими та жертвами.

1.2 Поняття пов’язані з роботою воєнних журналістів в Україні

У сучасних умовах воєнний журналіст в Україні відіграє важливу роль у висвітленні подій, що стосуються національної безпеки, збройних конфліктів та воєнних операцій. Ця професія вимагає від журналістів не лише глибоких знань у сфері журналістики, а й спеціальної підготовки для роботи в умовах підвищеної небезпеки. Воєнний журналіст повинен вміти швидко реагувати на небезпечні ситуації, мати навички оцінки ризиків та дотримуватися етичних норм при висвітленні конфліктних подій.

Демаркація понять «війна», «військовий конфлікт» та «збройний конфлікт» заслуговує окремої уваги для правильного оперування поняттями дослідження.

Вважається, що поняття «збройний конфлікт» є ширшим і включає поняття «війна». Але не кожний збройний конфлікт можна називати війною, оскільки між ними існує суттєва відмінність. З юридичної точки зору війна має такі ознаки: формальний акт оголошення, як цього вимагає III Гаазька конвенція 1907 р.; розірвання дипломатичних відносин між воюючими державами, що є наслідком оголошення війни; анулювання двосторонніх договорів, особливо політичних; починає діяти спеціальний правовий режим, який характеризує часткові обмеження прав людини тощо [40, с. 122].

Під час збройного конфлікту політична мета більш обмежена, ніж під час війни, і він не супроводжується докорінною зміною всього державного механізму на військовий лад. Збройний конфлікт між державами та групами всередині держав, такими, як повстанці, вважається громадянською війною, а не війною згідно з міжнародним правом [40, с. 122].

Варто наголосити, що поняття «війна» вживається для позначення збройного протистояння між двома або декількома суверенними суб'єктами міжнародного права, якими можуть бути виключно держави. У випадках, коли відбувається громадянська війна чи коли якийсь народ або нація бореться за незалежність, потрібно застосовувати термін «збройний конфлікт».

Збройний конфлікт − це збройна боротьба між державами (міжнародний), або між державою та антиурядовими військовими формуваннями (неміжнародний) [38, с. 265].

Діяльність журналіста в зоні збройного конфлікту можна поділити на три етапи: 1) підготовчий етап, коли журналіст готується до відрядження в редакції; 2) період безпосередньої роботи під час відрядження; 3) етап завершення роботи після повернення з відрядження [32, с. 12].

Після завершення Другої світової війни виникло багато збройних конфліктів, але часто їх не оголошували офіційно. Більше того, в деяких випадках збройні конфлікти відбувалися при збереженні дипломатичних і договірних відносин між сторонами. Це призвело до появи нового терміна – «воєнний конфлікт».

«Воєнний конфлікт» є загальновживаним терміном, який часто використовується як у повсякденному житті, так і в офіційних документах, наукових роботах та публіцистичних текстах. В широкому значенні воєнний конфлікт є гострою формою протистояння між сторонами, що виникає через суттєві суперечності в соціальній взаємодії з використанням збройної сили [42, с. 260].

У більш вузькому сенсі, це одна з форм збройних зіткнень між регулярними та нерегулярними військовими силами, що не переростає у війну [40, с. 122]. «Воєнний конфлікт – це зіткнення, протистояння, форма вирішення суперечок між державами або соціальними групами із застосуванням зброї» [40, с. 122].

Згідно зі ст. 14 нової редакції Воєнної доктрини України, сучасні воєнні конфлікти мають такі особливості:

– посилення ролі політичних, економічних і інформаційних інструментів під час підготовки та ведення бойових дій;

– зростання значення інформаційно-психологічних операцій для досягнення цілей конфліктів;

– формування коаліційних і багатонаціональних сил; залежність політичних рішень про участь у воєнному конфлікті від громадської думки як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях; зростання важливості дій у повітряно-космічному просторі та розширення їхнього масштабу;

– постійне вдосконалення методів і форм ведення війни, зокрема асиметричних дій;

– широке використання новітніх озброєнь і військової техніки, високоточних систем зброї, засобів повітряних атак, розвідки та радіоелектронної боротьби;

– підвищення оперативності й якості управління завдяки переходу до глобальних інтегрованих автоматизованих систем управління військами та зброєю;

– значний ступінь одночасного ураження військ і об'єктів на всю глибину бойових дій, швидкий маневр військами (силами) і вогнем, використання мобільних угруповань військ [33, с. 54].

Воєнний конфлікт характеризується:

а) високим рівнем залучення та вразливістю місцевого населення;

б) застосуванням нерегулярних збройних формувань;

в) активним використанням диверсійних і терористичних методів;

г) складними морально-психологічними умовами для військових;

д) необхідністю відволікання значних сил на забезпечення безпеки руху, районів і місць розташування військ;

е) можливістю переростання у локальну (міжнародний збройний конфлікт) або громадянську (внутрішній збройний конфлікт) війну [33, с. 54].

Для вирішення завдань у внутрішньому збройному конфлікті можуть створюватися об'єднані (різнорідні) угруповання військ і органи управління ними.

У разі збройного конфлікту метою застосування воєнної сили є досягнення угоди між сторонами конфлікту про відмову від вимог, що порушують конституційний лад і територіальну цілісність держави. [40, с. 122].

У війні й воєнному конфлікті є багато спільного. У першу чергу, подібність полягає у способі вирішення суперечностей між державами за допомогою збройної сили. Однак війна, навіть локальна, означає собою особливий якісний стан суспільства. Вона пов’язана із застосуванням усіх форм боротьби − економічної, політичної, ідеологічної й вимагає підпорядкування їхнім інтересам бойових дій збройних сил [42, с. 261].

Війна має кілька ознак, які не характерні для збройних конфліктів:

1. Війна змінює суспільний устрій на якісно новий рівень, державні інститути виконують спеціалізовані функції, зумовлені війною. Для досягнення перемоги над ворогом країна повністю перебудовує свою економіку та суспільне життя. У разі збройного конфлікту мета більш обмежена, і не потрібно

повної перебудови державного механізму; не вводиться надзвичайний правовий режим, як у випадку війни.

2. При оголошенні війни одразу починають діяти норми міжнародного гуманітарного права в повному обсязі. У випадку збройного конфлікту ці норми застосовуються не в повному обсязі.

Основними характеристиками сучасної війни є:

а) вплив на всі сфери життя людства; коаліційний характер;

б) активне використання непрямих, неконтактних та інших нетрадиційних методів і способів ведення бойових дій, далекобійних засобів вогневої й електронної поразки;

в) інтенсивна інформаційна боротьба та дезорієнтація громадської думки як в окремих країнах, так і в глобальному масштабі;

г) намагання зруйнувати систему державного та військового управління; застосування новітніх високоефективних (у тому числі заснованих на нових фізичних принципах) систем озброєнь і військової техніки;

д) маневрені дії військ на різних напрямках із залученням аеромобільних сил, десантів та спецпризначенців;

е) поразка військових частин, тилових об'єктів, економіки, інфраструктури та комунікацій на всій території держав-учасниць конфлікту;

є) проведення повітряних кампаній та операцій; катастрофічні наслідки для енергетичних підприємств (особливо атомних), хімічних та інших небезпечних об'єктів, інфраструктури та життєзабезпечення;

ж) велика ймовірність втягування нових держав у війну, ескалації збройних дій і розширення застосовуваних засобів, включаючи зброю масового знищення; участь нерегулярних збройних формувань поряд з регулярними військами [40, с. 122].

Отже, термін «війна» застосовується до збройного зіткнення між двома або більше суверенними незалежними державами, а в інших випадках використовується поняття «військовий конфлікт».

Воєнний стан означає, що в країні впроваджуються спеціальні механізми управління для ефективного усунення загроз національній безпеці. Наприклад, створюється єдиний центр керування військами, на чолі з начальником Генерального Штабу, спрощується процедура закупівель для збройних сил та інших військових формувань, може бути оголошена мобілізація. Також, на звільнених територіях, де проросійські органи місцевого самоврядування припинили свою діяльність, може бути введена військова адміністрація [4, с. 67].

Сьогодні поняття «воєнний журналіст» стало звичним у повсякденному вжитку. З огляду на те, що бойові дії в Україні тривають з 2014 року, спеціалізація «воєнного кореспондента» почала активніше впроваджуватися на факультетах журналістики в університетах. Багато цивільних журналістів перекваліфікувалися на воєнних кореспондентів.

Журналісти, що висвітлюють будь-які збройні конфлікти, не кажучи вже про війну, стикаються з великими ризиками, що робить їх професію однією з найбільш небезпечних. В цілому, так звана, журналістика конфлікту, надає можливість журналістам створювати детальні репортажі, сюжети, документальні зйомки, які охоплюють конфлікти з усіх боків, надаючи можливість сторонам висловити свою точку зору і обговорити всі аспекти конфлікту, стверджує Говард Росс [32, с. 10].

У своїй роботі, що стосується журналістики конфлікту, дослідник визначив основні обов'язки журналістів під час висвітлення конфліктів. Серед них: розуміння конфлікту; об'єктивне та чесне висвітлення подій; надання інформації про передумови та причини конфліктів; демонстрація людського виміру конфлікту; висвітлення зусиль щодо мирного врегулювання; та визнання впливу, який журналісти мають на ситуацію [32, с. 10].

Існує три основні категорії журналістів, які працюють в зонах збройних конфліктів і знаходяться під захистом міжнародного гуманітарного права:

а) військові кореспонденти;

б) журналісти, що перебувають у небезпечних відрядженнях до зон конфлікту;

в) журналісти, відряджені до військових частин [32, с. 10].

Дослідниця С. Шевчук зауважує, що «військова журналістика в Україні виникла одночасно з проголошенням так званих “народних республік” у Донецькій і Луганській областях. У цей період журналісти отримали значний досвід роботи в умовах обстрілів, життя поруч із солдатами та волонтерами, навчалися не розголошувати військові позиції у матеріалах, виходити з полону та справлятися з посттравматичним синдромом» [38, с. 262].

Згідно із законом «Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України», журналісти, які не є частиною збройних сил і перебувають у зонах конфлікту за службовим відрядженням, вважаються цивільними і захищені нормами Міжнародного гуманітарного права, за винятком випадків, коли вони беруть пряму участь у бойових діях [26].

Військова журналістика – це напрямок журналістики, орієнтований на висвітлення бойових дій (війни, контртерористичні операції, етнічні та релігійні конфлікти), а також на включення політики держави щодо преси в період війни. Вона бере свій початок з розвитку комунікаційних технологій [4, с. 67].

Одним з перших, хто усвідомив важливість військових комунікацій, був Олександр Македонський. Під час його походів з ним перебували спеціально підготовлені особи, які фіксували його військові досягнення та увічнювали їх в історії [4, с. 67].

Військовий кореспондент – це журналіст, який висвітлює хід бойових дій, зазвичай перебуваючи безпосередньо в зоні збройного конфлікту або спілкуючись з його учасниками. У XIX столітті його називали спеціальним кореспондентом [4, с. 67].

Хоча терміни «військовий журналіст» і «воєнний журналіст» звучать схоже, вони мають різне значення. Незабаром після початку повномасштабного вторгнення Комісія з журналістської етики (КЖЕ) пояснила цю відмінність: «Військовий журналіст» – це військовослужбовець або співробітник інформаційних структур Міністерства оборони та Збройних Сил України, який

готує матеріали в рамках своїх службових обов'язків. Натомість «воєнний журналіст» – це цивільний, що висвітлює події війни» [31].

Воєнний кореспондент – це журналіст, який працює в «гарячій точці» (в нашому випадку – зона АТО, з 30 квітня 2018 року ООС, з лютого 2024 року – повномасштабне вторгнення росії в Україну), маючи військову освіту та спеціальну підготовку. Забезпечення інформаційних інтересів під час війни стало однією з найбільш актуальних проблем в Україні. Як виявилось, на початку АТО, військова журналістика в Україні була більше аматорською, ніж професійною. Під час війн в Іраку (2003), громадянської війни в Лівії (2011) та Сирії (2013), попри існуючі норми, стосовно журналістів у зонах конфліктів загинуло кілька кореспондентів. Зокрема, у 2003 році під час обстрілу Багдаду загинув український репортер Тарас Процюк. В день загибелі журналіст перебував на балконі місцевого готелю та фільмував події на вулиці. За кілька хвилин в будівлю влучив снаряд.

Українські воєнні кореспонденти часто змушені самотужки розробляти рекомендації для роботи в зоні бойових дій, покладаючись на свій досвід та знання. У цьому контексті варто згадати «дослідження миру та конфліктів» соціолога Й. Ґальтунґа. Він разом із колегою М. Руге критикував традиційний підхід до висвітлення конфліктів у медіа, де часто акцентується саме на конфлікті, а не на процесі примирення [42, с. 263]. На їхню думку, «журналістика миру» має сприяти швидшому примиренню сторін. Однак у контексті російсько-української війни ця концепція є суперечливою, адже «мир» без перемоги може означати залишення окупованих територій поза контролем України. Тому українські журналісти, висвітлюючи цей конфлікт, часто мають патріотично спрямовану позицію, яка не завжди відповідає поглядам західних дослідників на об'єктивність.

З американської журналістики в українську прийшло поняття «стрінгер» – це позаштатний журналіст (фрілансер). Стрінгерами називають журналістів, які або працюють у редакції неповний робочий день, щоб повідомляти про події в певному місці, або яких наймають ЗМІ для збору фото- та відеоматеріалів у зонах

масових заворушень, катастроф чи бойових дій, при цьому їхні імена зазвичай не вказують під опублікованими матеріалами [42, с. 261].

На думку Ґальтунґа, більшість медіа світу не дотримуються ідеї «журналістики миру», тому він увів поняття «журналістика війни», яка зосереджується на висвітленні насильства та руйнівних наслідків збройних конфліктів [42, с. 261].

Науковець С. Штурхецький підкреслює, що під час війни важливо, аби журналісти не ставали інструментом маніпуляції: «Як журналісти можуть сприяти завершенню війни, публікуючи дані про насильство й гуманітарні кризи, привертаючи увагу міжнародної спільноти, так само їх можуть використати для загострення конфлікту. Часто немає жодних етичних рамок чи обмежень для такого використання. Журналістам можуть навмисно подавати викривлену інформацію для маніпуляції громадською думкою або використовувати їх для отримання розвідувальних даних; інколи їхнє життя стає розмінною монетою — від викупу до страт із метою залякування» [40, с. 122].

Дослідниця В. Посмітна додає, що науковці, досліджуючи питання війни, мають змогу зберігати певну дистанцію, що дозволяє їм ширше й глибше розглядати процеси в інформаційній сфері. Вона відзначає, що хоча науковці можуть пропонувати рішення для деяких проблем, це далеко не їхня головна функція. Їхня робота полягає у вивченні змін в інформаційному середовищі, нових форм та інструментів комунікації, які постійно з’являються [20, с. 81].

В умовах сучасної України професія воєнного журналіста є надзвичайно важливою для висвітлення конфліктів, що стосуються національної безпеки та збройних дій. Основне завдання воєнного журналіста полягає в інформуванні суспільства про реальні події, об’єктивне подання фактів та сприяння прозорості в питаннях, пов’язаних із військовими операціями. Воєнний журналіст повинен мати високий рівень професіоналізму, навички оцінки ризиків, здатність працювати в екстремальних умовах і дотримуватись етичних норм. Це важливо

не лише для захисту власного життя, а й для забезпечення достовірності матеріалів, що виходять у медіапростір.

Діяльність воєнних журналістів пов’язана з певними ризиками, що робить їхню роботу однією з найбільш небезпечних у світі. Оскільки вони перебувають у зонах збройних конфліктів, на них поширюється захист міжнародного гуманітарного права. Проте ризики залишаються високими, адже в зонах бойових дій може виникнути безліч непередбачуваних ситуацій. У цьому контексті воєнні журналісти діють у ролі спостерігачів, які не лише фіксують події, а й впливають на громадську думку, висвітлюючи передумови конфліктів, їхні наслідки, а також гуманітарні аспекти.

Одним із важливих аспектів є розмежування понять «війна», «воєнний конфлікт» та «збройний конфлікт». Це дозволяє чіткіше розуміти природу кожного з конфліктів та їхній вплив на суспільство. Для позначення протистоянь між суверенними державами зазвичай використовується термін «війна», тоді як термін «збройний конфлікт» охоплює і внутрішні зіткнення, і громадянські війни, а «воєнний конфлікт» часто стосується менш масштабних, але тривалих протистоянь із застосуванням зброї.

В умовах збройного конфлікту журналістика також відіграє значну роль в інформаційно-психологічній боротьбі, що стала важливою складовою сучасної воєнної доктрини. Саме завдяки об'єктивним матеріалам журналістів суспільство отримує повну картину про події, що відбуваються, та формує обґрунтовану громадську думку. Професія воєнного журналіста, таким чином, стає важливим інструментом не лише для інформування, а й для підтримки національної безпеки, сприяння мирному врегулюванню конфліктів та захисту демократичних цінностей.

1.3 Статус журналістів під час війни

Теоретичні основи військової журналістики ґрунтуються на загальних принципах журналістики, проте враховують особливості, що виникають у

контексті висвітлення військових подій, конфліктів та воєн. «Висвітлення бойових дій є одним із найскладніших завдань для будь-якої медіаорганізації чи журналіста, і це не лише через небезпеку для їхнього здоров'я і життя» [12, с. 18]. Багато українських журналістів, змінивши свою мирну професію, стали військовими кореспондентами і навіть взяли до рук зброю.

Військова журналістика має прагнути до об'єктивності при висвітленні подій, фактів та їх аналізу. Журналісти повинні уникати приховування або спотворення інформації, а також зберігати нейтральність стосовно сторін конфлікту.

Ключовим принципом військової журналістики є забезпечення достовірності інформації. Журналісти зобов'язані перевіряти джерела, факти та статистичні дані, а також уникати поширення непідтверджених чуток або маніпулювання інформацією [6, с. 40].

Умови, в яких працюють військові журналісти, можуть бути небезпечними, тому безпека є однією з ключових теоретичних засад цієї галузі. Журналісти зобов'язані дотримуватись правил безпеки, враховувати можливі ризики та забезпечувати свою особисту безпеку під час роботи в зоні бойових дій. З цією метою влада України прийняла Закон «Про надання додаткових гарантій захисту журналістам, які працюють у районах ведення воєнних (бойових) дій», який вступив в силу 1 серпня 2022 року. Закон передбачає, що ЗМІ повинні забезпечити своїх працівників засобами захисту від вогнепальних поранень, уламків, а також надавати медичні аптечки. Крім того, журналісти повинні бути обов'язково застраховані на випадок поранень під час висвітлення воєнних подій та роботи в окупованих територіях, при цьому страхування оплачується роботодавцем.

Військова журналістика також повинна враховувати гуманітарні аспекти конфліктів та воєн. Журналісти мають стежити за дотриманням прав людини, гуманітарного права та етичних норм, особливо щодо постраждалих цивільних осіб. Важливою складовою є здатність журналістів розуміти контекст військових

подій, аналізувати політичні, соціальні, економічні та історичні фактори, що впливають на конфлікти і воєнні дії. Військова журналістика має власні етичні принципи, які включають захист права на інформацію, дотримання конфіденційності джерел, повагу до жертв війни та їхніх родин, а також уникання пропаганди та маніпуляцій [4, с. 55].

Основні принципи журналістики, такі як точність, об'єктивність і глибокий аналіз, застосовуються і в військовій журналістиці, однак ця галузь має свої особливості та виклики, пов'язані з висвітленням військових подій і їхніх наслідків.

Військова журналістика є важливою частиною глобальної журналістики, оскільки вона охоплює опис воєнних подій, конфліктів і бойових дій. Вона має свої характерні риси та вимоги, які варіюються залежно від країни та конкретного контексту. Журналісти, які працюють у цій сфері, часто вирушають на передову, щоб передати події, що відбуваються в реальному часі. Вони повинні бути готові до роботи в небезпечних умовах та дотримуватись необхідних правил безпеки.

Журналісти повинні прагнути до об'єктивного і точного висвітлення подій, ретельно перевіряючи джерела, факти та інформацію, яку вони передають. Вони мають уникати пропаганди і спотворення фактів.

Військова журналістика часто вимагає детального аналізу політичних, стратегічних і соціальних аспектів конфліктів та воєн. Журналісти вивчають причини конфліктів, їх наслідки та вплив на міжнародну політику. Вона також зосереджена на військових технологіях, зброї та стратегії, зокрема на нових розробках, досягненнях у технологіях та їхньому впливі на конфлікти.

Військова журналістика охоплює відображення кризових ситуацій, гуманітарних катастроф і воєнних дій. Журналісти повинні звертати увагу на гуманітарні аспекти конфлікту і дотримуватись принципів прав людини. Вона має етичні норми, що включають повагу до жертв війни, конфіденційність джерел та уникання маніпуляцій і пропаганди.

Військова журналістика має ключове значення для інформування громадськості, розуміння військових конфліктів і формування громадської думки.

Визначення статусу журналістів. Загалом, якщо їхня робота не пов'язана з військовими діями або зонами бойових дій, їхній статус залишається таким, як у мирний час, і підтверджується відповідними документами. Однак, якщо журналіст або журналістка планує відвідати передову чи працювати на військових об'єктах, їм необхідно отримати спеціальну акредитацію. Це вимога, зафіксована в Наказі головнокомандувача Збройних Сил України від 3 березня 2022 року №73 «Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації в умовах воєнного стану», з подальшими змінами. Процес акредитації здійснюється Управлінням зв'язків з громадськістю ЗСУ.

Якщо заявка на акредитацію буде схвалена, журналісти отримають прескарту ЗСУ, що дозволяє працювати разом з військовими та отримувати їхнє повне сприяння у зборі інформації. Проте варто враховувати зонування, яке визначатиметься командувачами стратегічно-оперативних угруповань військ. Водночас акредитацію можуть відмовити, якщо подана інформація є недостовірною, акредитація була скасована раніше, або якщо є підстави вважати надання акредитації нецілеспрямованим. Також відмова може бути на підставі рекомендації Служби безпеки України.

Журналістів можуть позбавити акредитації, якщо вони не дотримуються таких правил роботи у районі бойових дій (затверджених цим наказом):

– Мати при собі та на вимогу сил оборони документи, що посвідчують особу, і прескарту;

– Переміщатися виключно за узгодженим маршрутом і в установлені терміни;

– Повідомляти керівника пресслужби про переміщення в зону бойових дій та редакційне завдання;

– Носити на видному місці позначку ЗМІ («ПРЕСА» чи «PRESS»), зокрема на засобах індивідуального захисту, за винятком випадків, коли це може загрожувати безпеці;

– Мати засоби індивідуального захисту (шолом, бронежилет) із відповідним маркуванням та аптечку;

– Передавати матеріали на перевірку (за вимогою) і видаляти матеріали, що містять заборонену інформацію;

– Діяти в статусі цивільної особи, не носити форму та знаки розрізнення сил оборони, не брати зброю і боєприпаси.

Останній пункт стосується норм міжнародного гуманітарного права та визначення статусу журналістів з метою застосування правил, що стосуються захисту цивільних осіб. Міжнародне право розрізняє два статуси журналістів:

Військові кореспонденти – мають статус цивільних осіб, акредитацію у збройних силах і супроводжують військові підрозділи, але не є їхніми членами. Згідно з Третьою Женевською конвенцією, вони мають право бути визнаними військовополоненими у разі захоплення в полон, але отримують статус комбатанта, якщо беруть активну участь у бойових діях або використовують зброю.

Журналісти, які виконують професійні обов'язки в небезпечних зонах збройного конфлікту, мають статус цивільних осіб і редакційне завдання для підготовки матеріалів у таких районах. Згідно з І Додатковим протоколом до Женевських конвенцій 1949 року, вони не можуть бути визнані військовополоненими, але мають право на повагу та захист, доки не беруть участі у бойових діях.

Журналісти в умовах війни виконують надзвичайно важливу функцію, яка балансує між об'єктивним інформуванням суспільства та дотриманням вимог безпеки. Їх статус регулюється національним законодавством та міжнародними нормами, які визначають права, обов'язки та обмеження їхньої діяльності.

Журналісти, які бажають працювати в зоні бойових дій, повинні пройти акредитацію, надаючи документи, що підтверджують їхній професійний статус. Це дозволяє організувати їхню роботу в умовах підвищеного ризику та запобігти витоку стратегічної інформації. Наприклад, представники ЗМІ зобов’язані уникати публікації даних про місце знаходження військових або деталі оборонних споруд. Водночас блогери, які працюють без акредитації, часто ігнорують ці правила, що може становити загрозу національній безпеці.

У воєнний час журналісти зіштовхуються з обмеженнями, які накладаються через військову необхідність. Наприклад, заборона на фіксацію об’єктів стратегічного значення чи переміщення військових підрозділів може ускладнювати їхню роботу. Попри це, такі заходи спрямовані на захист як журналістів, так і місцевого населення.

Професійні журналісти дотримуються принципів об'єктивності, перевірки інформації та збереження балансу між інтересами громадськості й держави. Їх діяльність регулюється міжнародними конвенціями, такими як Женевські конвенції, які передбачають спеціальний захист працівників медіа, що висвітлюють військові конфлікти.

Міжнародні організації надають допомогу українським журналістам у підвищенні рівня безпеки, зокрема шляхом проведення тренінгів із виживання в зоні бойових дій. Крім того, вони закликають до захисту свободи слова навіть у таких екстремальних умовах.

Головною дилемою для журналістів під час війни є необхідність дотримання свободи слова та забезпечення безпеки. Заборони на розповсюдження певної інформації можуть виглядати як обмеження прав, але вони є важливими для захисту військових операцій і цивільного населення. Це питання активно обговорюється в медійній спільноті, яка прагне знайти оптимальний баланс між прозорістю та військовою необхідністю.

Таким чином, журналісти під час війни є не лише інформаторами, але й ключовими учасниками боротьби за інформаційну безпеку, водночас стикаючись із ризиками для власного життя та викликами етичного характеру.

Їхня діяльність потребує як правового захисту, так і постійної підтримки з боку громадськості та міжнародної спільноти.

Військовий журналіст – це представник медіа, який висвітлює військові конфлікти, перебуваючи безпосередньо у зоні бойових дій. Його діяльність регулюється міжнародним та національним законодавством, яке визнає військових журналістів цивільними особами, але з певними застереженнями.

Згідно з Женевськими конвенціями, військові журналісти, які працюють у конфліктних зонах, мають статус цивільних осіб. Це забезпечує їм певний рівень захисту, за умови, що вони не беруть безпосередньої участі у бойових діях. У разі потрапляння в полон, вони повинні розглядатися як цивільні, а не як комбатанти, що дозволяє вимагати дотримання гуманітарних норм.

Перед початком роботи у військових зонах журналісти повинні пройти акредитацію, яка підтверджує їхню професійну діяльність і визначає правила поведінки. Наприклад, в Україні такі правила встановлюються Міністерством оборони. Акредитація також накладає обмеження на публікацію стратегічно важливої інформації, щоб запобігти шкоді для національної безпеки.

Військові журналісти працюють в умовах підвищеної небезпеки, стикаючись із загрозами обстрілів, захоплення в полон чи фізичних травм. Згідно зі звітами міжнародної організації «Репортери без кордонів», у багатьох випадках журналісти стають мішенями для ворогів через їхню роль у розповсюдженні інформації.

Постійна присутність у зоні бойових дій створює високий рівень стресу, що може вплинути на психічний стан журналістів. Багато організацій, зокрема Інститут безпеки журналістів, організовують тренінги з подолання стресу та виживання в умовах конфлікту.

Міжнародне гуманітарне право чітко визначає захист журналістів. Проте ця захищеність часто порушується у зонах конфлікту. Наприклад, у сучасних війнах, де використовуються асиметричні методи ведення бойових дій, журналісти стають об’єктами переслідувань.

У випадках, коли журналісти стають жертвами воєнних злочинів, такі випадки підпадають під юрисдикцію міжнародних судів. Наприклад, Міжнародний кримінальний суд має повноваження розслідувати злочини проти журналістів під час збройних конфліктів.

Військові журналісти повинні дотримуватися принципів об'єктивності та неупередженості. Це стає складним завданням в умовах пропаганди та інформаційної війни. Обов'язок журналіста – не лише інформувати, але й не розпалювати конфлікти, уникати спотворення фактів [20, с. 81].

Військові журналісти часто змушені співпрацювати з військовими структурами для отримання доступу до інформації. Це може створювати ризик впливу на їхню незалежність. Водночас така співпраця забезпечує безпеку журналістів у бойових умовах.

Статус військового журналіста визначається як винятково важливий, адже вони є джерелом об'єктивної інформації про хід бойових дій і стан гуманітарної ситуації. Їхня діяльність регулюється як національними, так і міжнародними нормами, які забезпечують захист і визначають обов’язки журналістів. Проте реалії сучасних конфліктів, де журналісти стають мішенями або інструментом пропаганди, вимагають вдосконалення правового захисту та підтримки з боку суспільства і міжнародної спільноти [10, с. 11].

У мирному житті журналісти, зазвичай, виконують функцію інформування громадськості, аналізу подій та формування суспільної думки. Їхня діяльність регулюється загальними нормами професійної етики, такими як неупередженість, об'єктивність та достовірність інформації. Під час війни ці стандарти залишаються важливими, але часто отримують іншу інтерпретацію: журналісти повинні уникати розголошення інформації, яка може зашкодити національній безпеці, а також чітко розрізняти між інформацією та пропагандою. Військовий час вимагає більшої відповідальності за вплив слів на суспільство та міжнародну спільноту.

У мирний час журналісти захищені міжнародними та національними законами про свободу слова і преси. В умовах війни вони часто працюють в

рамках спеціальних регуляцій. Наприклад, у міжнародному праві військові кореспонденти, згідно з Женевськими конвенціями, отримують захист як цивільні особи, але лише якщо вони не беруть участь у бойових діях. У той же час журналісти, які працюють у зонах конфлікту, можуть стикатися із обмеженнями, наприклад, акредитацією, необхідною для доступу до фронту, або військовою цензурою.

Під час війни журналісти часто працюють у небезпечних умовах, піддаючись ризикам обстрілів, мінування чи викрадення. Ці ризики значно відрізняються від стандартних викликів журналістської діяльності у мирний час. Крім фізичних загроз, війна ускладнює перевірку фактів та балансування між висвітленням подій і дотриманням етичних норм.

У мирний час взаємодія журналістів з владою обмежується звичайною практикою прес-конференцій та запитів інформації. Військові умови включають співпрацю з військовими адміністраціями, збройними силами, а також роботу під наглядом органів, відповідальних за національну безпеку. Зокрема, журналісти можуть отримувати обмеження щодо розголошення стратегічної інформації, що є частиною військових операцій [5, с. 8].

У мирний час медіа зосереджені на задоволенні різноманітних інформаційних потреб суспільства. Війна ж змушує журналістів акцентувати увагу на темах, що підтримують моральний дух населення та формують міжнародну підтримку. Наприклад, українські медіа у 2022-2023 роках активно висвітлювали героїзм військових і солідарність з постраждалими, що стало важливою складовою боротьби проти агресора.

Під час війни журналісти стикаються з дилемою: чи висвітлювати події з повною об'єктивністю, чи підтримувати інтереси своєї країни. Наприклад, у контексті війни в Україні журналісти намагаються уникати дезінформації, яка може бути використана ворогом, і водночас правдиво висвітлювати страждання населення та руйнування. У підсумку, статус журналістів у мирний час і під час війни відрізняється за умовами роботи, правовим захистом та етичними

викликами. Проте основна мета залишається незмінною – забезпечення суспільства правдивою інформацією.

РОЗДІЛ 2
ОЦІНКА ДОТРИМАННЯ СТАНДАРТІВ І ОБМЕЖЕНЬ ПРИ ВИСВІТЛЕННІ ВІЙСЬКОВОЇ ТЕМАТИКИ

2.1 Опитування журналістів щодо стандартів та обмежень при висвітленні військової тематики (Запорізький напрямок)

Доцільність використання методу анкетування та контент-аналізу медіа за допомогою моніторингової програми BuzzSumo полягає в ефективному поєднанні прямих даних від журналістів та об'єктивного аналізу медійного контенту, що дозволяє комплексно оцінити дотримання стандартів і обмежень при висвітленні військової тематики.

1 етап – анкетування журналістів, що відвідують Запорізький напрямок фронту. Всього взяло участь 62 журналіста.

Метод анкетування було обрано з огляду на те, що анкетування дозволяє безпосередньо зібрати інформацію від журналістів про: їхню обізнаність щодо стандартів та обмежень у висвітленні військових подій; дотримання професійних і етичних норм на практиці; виклики та обмеження, з якими вони стикаються під час роботи в умовах військового конфлікту (наприклад, цензура, ризики для безпеки, етичні дилеми); потреби в додатковій підтримці, навчанні або тренінгах для висвітлення складних тем [50].

Опитування дозволяє отримати суб'єктивні оцінки та враження журналістів, розкриває особистий досвід і мотивацію дотримуватися стандартів та реагувати на обмеження в умовах кризи, а також дозволяє перевірити рівень саморегуляції журналістів, що висвітлюють військову тематику [49].

2 етап – контент-аналіз медіа за допомогою BuzzSumo. Програма BuzzSumo – це потужна платформа для моніторингу контенту, яка допомагає аналізувати популярність статей, постів та взаємодій з ними в соціальних мережах. Вона має широкий спектр функцій, корисних для відстеження тем, що викликають суспільний інтерес, зокрема для аналізу стандартів та обмежень у висвітленні військових подій.

Основна доцільність використання BuzzSumo для моніторингу журналістських матеріалів на військову тематику полягає в її здатності відстежувати тренди, реакції аудиторії та ключові показники взаємодії (наприклад, шери, коментарі) у соціальних мережах. BuzzSumo надає інструменти для створення моніторингових звітів та налаштування сповіщень, що дозволяє оперативно відстежувати новини за заданими ключовими словами або темами, а також відстежувати їхній вплив на громадську думку в реальному часі. Це особливо корисно для журналістів і редакторів, які працюють з військовими темами, де швидкість реагування та дотримання етичних стандартів мають першочергове значення.

Крім того, BuzzSumo може допомогти у виявленні найбільш впливових матеріалів і авторів, а також у створенні кризових сповіщень, що забезпечує проактивний підхід у моніторингу потенційних ризиків для репутації медіа.

BuzzSumo як аналітична платформа дозволяє здійснювати моніторинг і контент-аналіз медіа через:

– визначення тенденцій у висвітленні військової тематики, зокрема щодо частоти використання ключових слів і тем, популярних у медіапросторі;

– оцінку реакції аудиторії на певні матеріали, зокрема рівень взаємодії (кількість переглядів, поширень, коментарів), що вказує на зацікавленість публіки;

– аналіз контенту щодо відповідності етичним нормам і стандартам (наприклад, об’єктивність, уникнення маніпуляцій), через ідентифікацію заангажованих джерел та повторюваних пропагандистських або стереотипних елементів.

Використання BuzzSumo забезпечує кількісний та об’єктивний аналіз інформаційного середовища, дозволяє зібрати статистичні дані щодо популярності тем та дотримання стандартів на рівні загальної медійної картини.

З – комплексний підхід в поєднанні анкетування та контент-аналізу дає змогу: порівняти суб’єктивний досвід журналістів із тим, як насправді висвітлюються події у публічному просторі; ідентифікувати розбіжності між

заявленими стандартами та реальним контентом, що є основою для розробки рекомендацій щодо дотримання стандартів і мінімізації пропагандистського впливу; отримати кількісно-якісне розуміння практичних і етичних викликів, з якими стикаються журналісти, а також оцінити реакцію аудиторії на військову тематику. Такий комплексний підхід сприятиме ефективному моніторингу, дозволить зробити обґрунтовані висновки та розробити подальші рекомендації щодо підвищення якості журналістських матеріалів про військові події.

Застосування методу анкетування та контент-аналізу за допомогою моніторингової програми BuzzSumo є доцільним і ефективним інструментом для оцінки висвітлення військової тематики в медіа. Поєднання суб'єктивних даних, отриманих від журналістів, з об'єктивним контент-аналізом дозволяє отримати комплексне уявлення про дотримання стандартів та обмежень під час висвітлення подій на фронті.

Анкетування журналістів дає змогу зібрати безпосередню інформацію про досвід роботи медіа у зонах бойових дій, розуміння професійних стандартів, етичних дилем та обмежень, з якими вони стикаються. Журналісти можуть поділитися своїм особистим досвідом, що дає можливість оцінити їх рівень обізнаності та готовності дотримуватися етичних і професійних норм в умовах війни.

Використання програми BuzzSumo в контент-аналізі дозволяє ефективно відстежувати популярність медіа-матеріалів, реакцію аудиторії на публікації, а також оцінювати відповідність контенту етичним стандартам. Програма допомагає аналізувати тренди, виявляти впливові матеріали та авторів, а також оцінювати рівень взаємодії з публікою. Це дозволяє більш точно оцінити, як медіа висвітлюють військову тематику, зокрема, щодо дотримання об'єктивності та уникнення маніпуляцій.

Поєднання цих двох методів – анкетування та контент-аналізу – забезпечує комплексний підхід, який дозволяє порівняти суб'єктивні оцінки журналістів з реальним станом справ у медіапросторі. Це також допомагає виявити розбіжності між заявленими стандартами та реальним контентом, що є основою

для розробки рекомендацій з підвищення якості висвітлення військової тематики, дотримання етичних норм і мінімізації пропагандистського впливу.

Загалом, комплексний підхід до моніторингу і оцінки журналістських матеріалів, що поєднує анкетування та аналіз контенту, дозволяє отримати обґрунтовані висновки і розробити рекомендації для покращення практики журналістики в умовах військового конфлікту. Такий підхід сприяє підвищенню якості матеріалів, зміцненню професіоналізму журналістів і поліпшенню довіри аудиторії до медіа.

У 1 блоці (загальні питання) ми змогли отримати наступну інформацію про журналістів, які відвідували Запорізький напрямок фронту для висвітлення подій для місцевих, всеукраїнських та міжнародних медіа з 24.09.2023 по 24.09.2024 рр.

Найбільше журналістів відвідували Запорізький напрямок фронту (м. Оріхів) у віковому діапазоні 26-35 і 36-45 років. На нашу думку, це найпоширеніший вік серед досвідчених журналістів, які активно працюють в умовах сучасних військових конфліктів та можуть сповна нести відповідальність за свої вчинки і адекватно реагувати на загрози.

Більшість респондентів вже мали досвід роботи від 4 до 7 років або більше 7 років, адже російсько-українська війна триває вже 10 років і для висвітлення військових подій потрібен певний професіоналізм і досвід, особливо в умовах війни. Один із журналістів зазначив цікавий факт про самопідготовку перед виїздом на Запорізький напрямок і описує, що перед першим виїздом прочитав інструкції і з них знав, що знімати місце потрібно крупними та середніми планами, без загальних кадрів і вказування точного місця. Загальні уявлення про роботу були, але тонкощі доводилося освоювати вже безпосередньо під час зйомок. Журналісти, які не мали належної підготовки, змушені були освоювати професію військових кореспондентів. Утім, вони швидко взялися за самоосвіту і навчилися діяти правильно та безпечно під час висвітлення бойових дій.

Журналіст також передбачає, що не тільки його, але й багатьох журналістів в Україні це застало зненацька. Попри досвід, набутий за півтора року, журналіст

все одно радить новачкам пройти курси підготовки, щоб краще орієнтуватися в роботі в небезпечних умовах.

Більшість журналістів (58 людей), за результатами опитування, працювали або продовжують працювати в онлайн-медіа.Оскільки в умовах сучасних інформаційних технологій онлайн-медіа стали основним джерелом новин, але не варто забувати, що висвітлення військової тематики також активно ведеться в соціальних мережах і через фріланс-формати.

Близько половини респондентів (30 людей) мають попередній досвід роботи з висвітленням військових конфліктів, оскільки конфлікти стали частою темою для українських медіа з 2014 року (від початку анексії Криму та гібридної війни в Донецькій та Луганській областях). Проте зазначали багато нюансів, щодо були пов’язані з тим самим першим днем зйомки на на «0», наприклад, одна із журналісток зазначила, що приїхала на позиції у яскраво червоні футболці і військові надягнули на неї куртку кольору хакі, аби приховати яскравий колір одягу від ворожого БПЛ-розвідника.

Проте, військові не зобов'язані нести відповідальність за журналістів, які прибувають у зону їхніх операцій. Це закріплено в Указі Головнокомандувача ЗСУ №73 [15]. Робота журналістів – це виключно їхня відповідальність, тим більше для висвітлення бойових дій існують військові журналісти, які самі є військовими і мають право знімати будь-де. Таким чином, попри те, що журналісти можуть розраховувати на військових, їхня власна безпека лежить на них самих.

У 2 блоці: «стандарти журналістики при висвітленні військової тематики» ми опитали журналістів про їх думку щодо дотримання чи не дотримання стандартів їх колегами. Очікувано, що більшість журналістів погодилися з важливістю дотримання стандартів, оскільки етика є основою професії. 58 респондентів вибрали категорію «цілком погоджуюся» або «скоріше погоджуюся».

Проте, опитані журналісти вбачають серйозну проблему у питанні доступу до інформації, і вважають, що ця ситуація потребує рішень. На нашу думку, під

час воєнного стану доступ до інформації для журналістів був обмежений, що суттєво звузило спектр тем, які журналісти можуть розкрити у своїх матеріалах. При опитуванні про основні стандарти при висвітленні військових тем, більшість журналістів (61 людина) обирали стандарти об’єктивності, достовірності інформації, незалежності та захисту джерел, оскільки це основні принципи журналістики, особливо у війні.

У 3 блоці ми досліджували суб’єктивну думку журналістів, які відвідували Запорізький напрямок минулого року, про обмеження при висвітленні військової тематики. Отже, враховуючи наявність цензури, військові обмеження та безпекові фактори, 43 респондента підтвердили наявність обмежень при висвітленні подій на фронті чи у матеріалах про ЗСУ.

При дослідженні джерел інформації, ми змогли виявити, що журналісти використовують офіційні заяви військових, інтерв'ю з очевидцями, гуманітарні організації і спостереження на місці, оскільки це надає більше точності та достовірності інформації в умовах війни. Наприклад, у 93 % про стан справ на Запорізькому напрямку журналісти цитують очільника Івана Федорова, очільника Запорізької військової адміністрації. Близько 50-60% журналістів зіткнулися з необхідністю обмеження обсягу інформації через цензуру чи безпекові причини.

Маємо зазначити, що на всіх етапах підготовки матеріалів відбувається узгодження поширення інформації з військовими. Такі обмеження зумовлені необхідністю забезпечити безпеку як для військових і цивільних, так і для самих журналістів. Опитувана журналістка наголосила в анкеті на тому, що військова цензура щодо розповсюдження інформації та відзнятих матеріалів стала значно суворішою.

Крім так званої цензури з боку військових та влади, зараз в журналістів виникло явище самоцензури, коли вони самі розуміють обмеження на поширення інформації в країні, і без зовнішнього впливу можуть вирішити які матеріали краще не викладати в публічний доступ.

У 4 блоці, «етичні виклики», більшість журналістів відзначать, що дотримуватися етичних норм у військовій журналістиці важко або складно (60-70%), враховуючи специфіку висвітлення військової тематики. Під час монтажу матеріалу часто доводиться приховувати обличчя військових, певні локації чи номери автомобілів, щоб уникнути потрапляння цих даних до рук ворога. Це робиться на прохання військових, які намагаються забезпечити свою безпеку та зменшити ризики розголошення важливої інформації.

Усі журналісти розуміють, що під час воєнного стану зйомки обмежені і готові дотримуватися всіх правил, встановлених у Наказі Головнокомандувача ЗСУ, усвідомлюючи важливість заходів безпеки. Проте вони вважають несправедливим, коли право знімати та отримувати інформацію в небезпечних зонах надається тільки вибраним представникам медіа.

У блоці «відкритих питань» найчастіше журналісти зосереджувалися на дилемах, пов'язаних з балансом між безпекою джерел та потребою у прозорості, а також з необхідністю подавати інформацію, яка може викликати політичні чи соціальні наслідки. Багато людей, що надавали інформацію про стан на ТОТ, бажали залишатися анонімними, вказуючи на те, що на тимчасово окупованих територіях залишилися їх рідні та близькі і вони бояться за їх життя. Цікавим є факт, що став нам відомий з відповіді одного з респондента. У запорізькому медіасередовищі ходять розмови про те, що іноземним журналістам дають більший доступ до інформації у зв’язку з тим, що Україна отримує постачання зброї із закордону, закордонні медіа мають право більше висвітлювати роботу військових, щоб доносити своїй аудиторії своєрідний звіт про те, де задіяна їхня техніка.

У 5 блоці про професійні потреби журналісти зазначали про потребу у тренінгах з етики, безпековому забезпеченні, а також у технічних та інформаційних ресурсах для більш ефективного висвітлення конфліктів.

Аналіз даних щодо роботи журналістів, які висвітлювали події на Запорізькому напрямку фронту з 24.09.2023 по 24.09.2024 рр., дозволяє зробити кілька ключових висновків. По-перше, вік журналістів, які активно працюють у

таких умовах, зазвичай знаходиться в межах 26-45 років, що є оптимальним для професіоналів, здатних не тільки виконувати свою роботу на високому рівні, але й адекватно реагувати на небезпеки. Більшість респондентів мали значний досвід роботи — від 4 до 7 років, що підтверджує важливість професійного досвіду для роботи в умовах військових конфліктів.

Журналісти, навіть маючи певну підготовку, вимушені були адаптуватися до нових реалій, пов’язаних із безпекою під час висвітлення бойових дій. Самопідготовка та здатність швидко освоювати нові навички стали важливими факторами успішної роботи на фронті. Респонденти також наголосили на важливості курсів підготовки для новачків, що дозволяє їм краще орієнтуватися в небезпечних умовах.

Однією з найбільших проблем, з якими стикаються журналісти, є доступ до інформації. Обмеження на висвітлення військової тематики через цензуру та безпекові міркування створюють додаткові труднощі. Зокрема, 43% респондентів підтвердили наявність обмежень під час висвітлення подій на фронті. Водночас, журналісти вказують на важливість дотримання стандартів журналістики, зокрема об’єктивності та достовірності інформації, навіть у умовах обмеженого доступу до джерел.

Ще однією суттєвою проблемою є етичні виклики, які виникають під час висвітлення бойових дій. Журналісти повинні балансувати між необхідністю отримувати достовірну інформацію та забезпеченням безпеки джерел і самих себе. Це включає в себе приховування особистих даних, локацій чи номерів військової техніки, щоб зменшити ризики для безпеки.

Незважаючи на ці труднощі, журналісти відзначають важливість тренінгів, що дозволяють їм підвищувати свою професійну підготовленість і забезпечувати більш ефективне та безпечне висвітлення конфліктів. Важливими є також технічні та інформаційні ресурси, які дозволяють покращити якість висвітлення війни в умовах обмеженого доступу до інформації.

Отже, робота журналістів у зоні військового конфлікту є надзвичайно складною та вимагає високої професійної підготовки, обережності та етичної відповідальності. Водночас, безпека журналістів та доступ до правдивої інформації залишаються важливими факторами, які потребують додаткової уваги та підтримки з боку державних та міжнародних інституцій.

2.2 Моніторинг журналістських матеріалів про російсько-українську війну (фаза повномасштабного вторгнення)

Аналіз ключових мотивів професійної трансформації мас-медійної спільности в Україні та за кордоном свідчить про зростання соціально-презентативної ролі ЗМІ в умовах воєнного стану. Зокрема, професійно-етичні норми та стандарти професії стають критично важливими елементами, які сприяють політичній, економічній та культурній стабільності, забезпечуючи інформаційну підтримку суспільству для адаптації до нових реалій.

Самозбереження українського суспільства в умовах кризи залежить від дотримання не лише офіційних законів, але й моральних принципів, які підтримують соціальні зв’язки, сприяють єдності, стабільності та відновленню нації. Моральні цінності, які є основою для відновлення гармонії в суспільстві, відіграють важливу роль у формуванні позитивної атмосфери як під час війни, так і в період відбудови.

Українські медіа, усвідомлюючи свою важливу роль, спрямовану на формування етичних та моральних орієнтирів, прагнуть підтримувати єдину професійну ком’юніті. Незважаючи на комерціалізацію галузі, що відбулася після реформування державних і комунальних ЗМІ згідно із Законом України «Про реформування державних і комунальних ЗМІ», українські журналісти прагнуть дотримуватись високих стандартів моральності та етики, особливо при висвітленні військової тематики.

Кодекс етики українського журналіста, який вже більше десятиліття служить етичним орієнтиром для українських журналістів, є лише частиною системи норм, що регулюють їхню діяльність. Окрім офіційних положень, у

багатьох редакціях присутні неформальні правила, які, хоч і некодифіковані, впливають на професійний підхід та поведінку журналістів. В умовах повномасштабного вторгнення росії в Україну відбулося коригування моральних принципів, що відображає зміни у сучасних теоріях журналістики. Зокрема, у журналістській професійній етиці воєнного часу змінюються пріоритети щодо загальнолюдських, професійних та моральних цінностей, а також спостерігаються структурні зміни у етичних та професійних підходах до мовлення, що пов'язані з адаптацією до нових реалій.

Раніше контроль за морально-етичним дотриманням стандартів журналістської роботи значною мірою покладався на зовнішні інституції та систему інформування, проте в умовах війни ключовим фактором стало внутрішнє саморегулювання та самоконтроль. Редакційні колективи та окремі журналісти дедалі більше покладаються на особисту відповідальність за етичну сторону своїх дій, що визначає нові стандарти поведінки медіа у критичні часи.

Більшість класичних медіа, таких як газети, радіо та телебачення, уже давно змістили свою діяльність в онлайн-простір. Частина з них зареєстровані офіційно як засоби масової інформації, тоді як інші залишаються різноплановими сайтами з подібною до ЗМІ функцією, але без формального статусу. У цих умовах саморегуляція журналістів стає новим стандартом етичної поведінки, який забезпечує дотримання професійних норм незалежно від платформи.

Стандарти та обмеження для журналістів при висвітленні військової тематики в онлайн-медіа стає предметом як суспільного, так і професійного саморегулювання. Наприклад, Комісія з журналістської етики зараз розглядає не лише скарги на традиційні ЗМІ, але й випадки, пов'язані з роботою журналістів в Інтернеті при висвітленні теми російсько-української війни.

Актуальність цього дослідження полягає у вивченні, як сучасні українські журналісти дотримуються стандартів та обмежень при висвітленні військової тематики не лише у традиційних медіа, але й у онлайн-медіа та соціальних мережах. Через посилення цензури на платформах, таких як Facebook та

YouTube, багато журналістів, переходять до Telegram, де цензура є менш суворою.

З початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну в 2022 році Telegram здобув значну популярність серед українців. Цей перехід був спричинений можливістю отримувати новини в реальному часі, зокрема в регіонах з ненадійним інтернет-зв'язком. Згідно з дослідженням Українського інституту медіа та комунікацій, станом на 2022 рік 63,3% українців почали використовувати Telegram для новин, що є значним збільшенням порівняно з 35,9% до війни. Цей ріст можна пояснити приватністю платформи та її свободою від цензури, що робить її особливо корисною як для громадян, так і для медіа.

Українські медіа також почали використовувати Telegram для досягнення аудиторії безпосередньо. Багато новинних каналів на Telegram, зокрема тих, що належать до медіа-організацій, зазнали швидкого зростання, хоча за кількістю підписників вони часто поступаються топовим неформальним каналам. Медіакомпанії розглядають Telegram як важливу платформу для поширення новин, враховуючи його здатність обходити традиційні медіа канали та ефективно досягати користувачів під час війни.

Однак використання Telegram медіа організаціями також створює певні проблеми з перевіркою достовірності інформації, оскільки багато каналів можуть не дотримуватися професійних журналістських стандартів.Зокрема, Facebook використовується для анонсів, тоді як повний контент розміщується у Telegram. Правила та політика соціальних мереж у поєднанні з класичними нормами журналістики формують сучасні стандарти та обмеження для українських журналістів при висвітленні військової тематики. Цінність нашого дослідження полягає не лише в аналізі контенту традиційних ЗМІ на предмет дотримання професійних етичних норм, а й у вивченні матеріалів інтернет-ЗМІ та блогів українських журналістів. Під час роботи ми з’ясували, що не всі сайти, які поширюють інформацію в Інтернеті, є справжніми ЗМІ; деякі є псевдожурналістськими платформами, які лише імітують журналістику.

Проаналізовані інтернет-ресурси можна поділити на кілька типів: залежно від мети діяльності, рівня ексклюзивності контенту, способу його створення та наявності офлайн-аналога. Основну роль серед інтернет-ЗМІ відіграють великі інформаційні агентства, що створюють повністю оригінальний контент. Далі йдуть онлайн-версії друкованих видань, радіо і телебачення, які містять меншу частку ексклюзивного матеріалу. Наступний тип – інтернет-ЗМІ, які не мають офлайн-аналогів, але публікують авторський контент. Останній тип – це інтернет-ресурси-дайджести, що базуються на перепублікації запозичених матеріалів. Псевдожурналістські сайти, орієнтовані на привернення уваги за допомогою клікбейту, не містять значущого контенту для нашого дослідження, оскільки їхня мета — збільшення трафіку через сенсаційні заголовки для залучення рекламодавців. Приклади типових заголовків таких «медіа» включають: «ЗСУ в Криму», «діти диктатора», «день перемоги України», що не мають реальної інформаційної цінності.

Медіа-блоги, які ведуть відомі та нові українські журналісти, стали особливим явищем воєнного часу. Ведення блогу дозволяє авторам уникати редакційної політики, звільняючи їх від конкуренції за ефірний час або місце в друкованих виданнях. Окрім того, блоги дають можливість монетизувати перегляди, а їхній контент регулюється переважно внутрішніми правилами платформи, що містять лише загальні обмеження – такі як заборона на образи, розпалювання міжнаціональної ворожнечі та пропаганду насильства. До нашої бази дослідження увійшли як об'єднаний марафон «Єдині новини #UAРазом», який стартував після 24 лютого, так і основні українські інформаційні медіа, що за версією Інституту масової інформації, є найякіснішими: Суспільне, Громадське, Ліга, «Українська правда», Укрінформ, Радіо Свобода, Дзеркало тижня, НВ, та Бабель [6].

Методологія нашого дослідження стандартів та обмежень при висвітленні військової тематики українськими ЗМІ була розроблена з урахуванням умов воєнного стану, зокрема для виявлення порушень журналістських стандартів. Метою є контент-аналіз типових порушень стандартів законного та етичного

висвітлення військової тематики в українських медіа, щоб сприяти покращенню їхньої якості та підвищенню довіри до інформаційного поля. Під час війни стандарти точності та достовірності інформації щодо військової тематики часто порушуються, оскільки багато подій на лінії фронту неможливо висвітлювати через обмежений доступ журналістів до цих місць та через суворе обмеження щодо візуального контенту.

Ці обмеження можуть бути пов'язані з безпекою як для журналістів, так і для військових, оскільки розкриття точних локацій чи операцій може призвести до серйозних наслідків. За журналістськими стандартами важливим є посилання на джерела інформації, якими можуть бути військові ЗСУ як учасники події. Однак навіть при використанні офіційних джерел, існує необхідність у критичному підході до інформації та її перевірки через кілька незалежних каналів, щоб уникнути маніпуляцій чи перекручувань фактів. Враховуючи умови війни, журналісти мають балансувати між оперативністю публікацій та необхідністю забезпечити точність і об'єктивність матеріалів.

Проте, багато журналістів використовують дані з особистих чатів з військовими ЗСУ, що є порушенням етики. Однак, під час війни анонімність свідків чи учасників подій не порушує журналістський кодекс, оскільки це забезпечує безпеку людей. Багато медіа мають внутрішню політику, яка допускає ідентифікацію джерел без розголошення їхніх особистих даних, але з мінімальним зазначенням їхньої компетентності. Війна стала важливою обставиною, яка виправдовує анонімність, але також вимагає від журналістів особливої уваги до перевірки джерел. Проте, це не стосується інформації, що надходить від військових, адже, за наказом [15], вся інформація про справи на фронті має бути затверджена і оприлюднена через офіційні джерела уповноважених органів Генерального Штабу ЗСУ.

Порушення стандарту достовірності сталося 989 разів, із яких 288 випадків були пов’язані із загальними посиланнями на соцмережі чи Telegram-канали, без точного вказання конкретного джерела інформації.

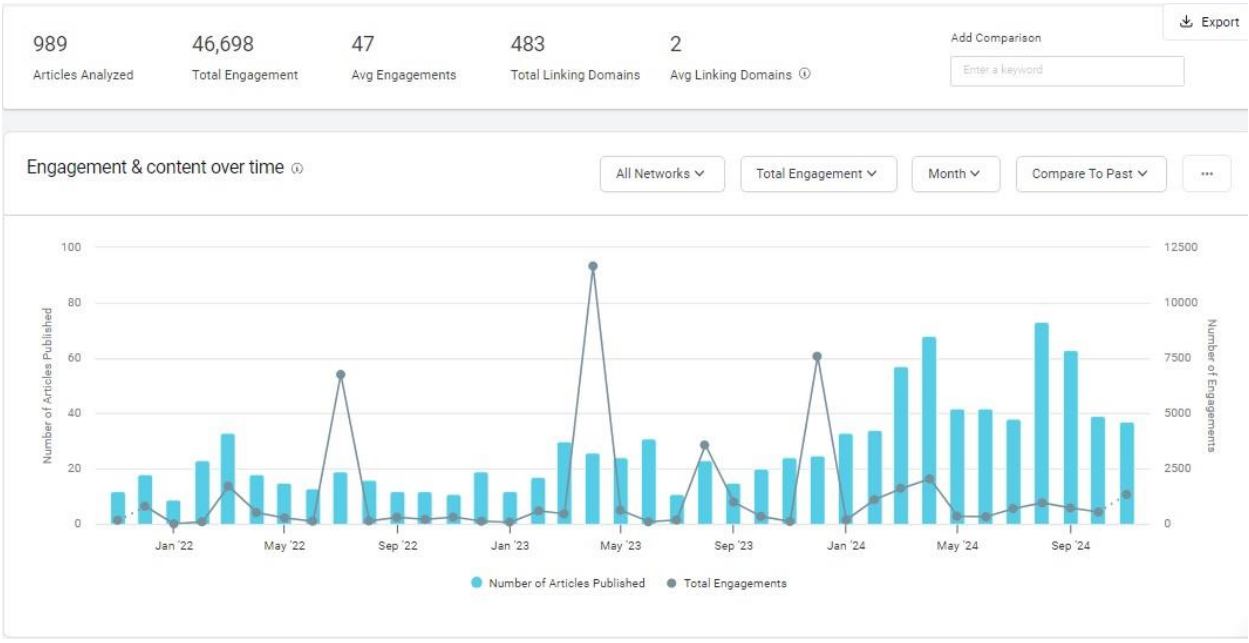

Рис. 2.2.1. Порушення стандарту достовірності. Частота посилання на соціальні мережі та телеграмканали як джерело інформації про російську-українську війну за 24.09.2022 - 24.09.2024 рр.

В українському медіапросторі Telegram-канали все активніше використовуються як джерела інформації, і все більше журналістів та медіа починають їх інтегрувати в свої матеріали. Наприклад, в Україні популярні такі пропагандиські канали, як «Шарій.net» чи «ЗеРеспубліка», які часто цитуються в новинах та статтях, зокрема в контексті подій, що швидко змінюються [17]. У топ-50 Telegram-каналів більшість – новинні або такі, що представляють державні органи. Середній показник підписників – 763 000, а кожен пост отримує в середньому 288 000 переглядів. У цьому списку є чотири канали, які СБУ та СНБО називали підконтрольними російським розвідникам або такими, що поширюють дезінформацію. Обидва відомства оприлюднили список з 26 проросійських Telegram-каналів, аудиторія яких з січня збільшилася майже вдвічі – з 2,15 млн до 4,23 млн читачів. Телеграм-канали також активно використовуються для просування медіатрендів та новин. Телеграм-канали стали потужним інструментом просування медіатрендів і оперативного поширення новин. Завдяки своїй простоті, анонімності й можливості швидкої публікації, вони дозволяють медіа та незалежним авторам охоплювати широку аудиторію. Платформа підтримує різноманітні формати контенту: текст, відео,

фото та голосові повідомлення, що дозволяє інтегрувати як новинні повідомлення, так і трендові медіаформати, зокрема опитування, інтерактиви чи меми. Особливо популярними стали тематичні канали, які спеціалізуються на вузьких питаннях: військовій тематиці, економіці, культурі чи технологіях, забезпечуючи споживачів нішевим контентом.

Журналісти вивчають, як ці платформи можна застосовувати для генерації трафіку та залучення аудиторії, особливо у часи кризових ситуацій чи швидких змін, коли актуальність інформації критична [36]. Водночас важливо зазначити, що не всі канали є надійними джерелами інформації, тому експерти рекомендують журналістам ретельно перевіряти дані [13].

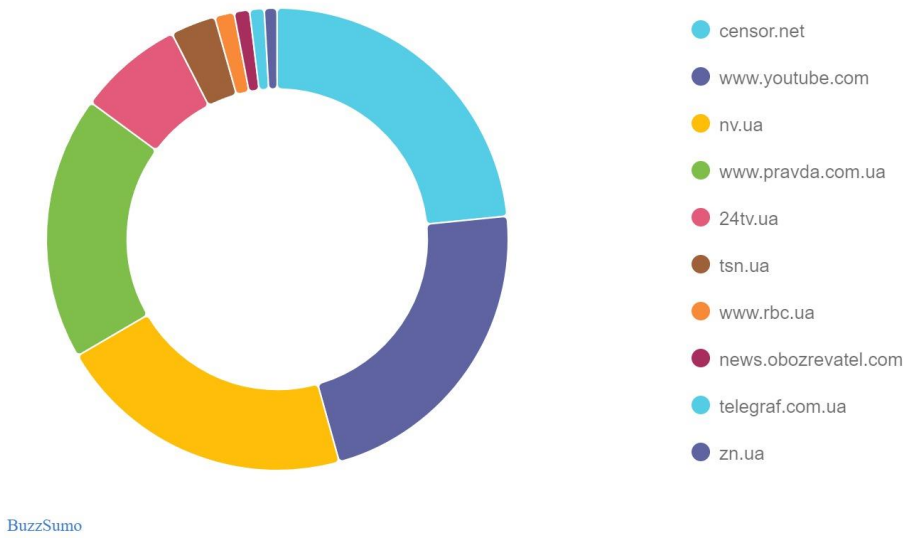

Рис. 2.2.2. Перелік онлайн-медіа, що найчастіше беруть інформацію для висвітлення військової тематики з телеграм-каналів за 24.09.2022 - 24.09.2024 рр.

Отже, багато українських медіа вже активно включають посилання на Telegram-канали в свої публікації, адже ці платформи надають швидкий доступ до новин та реакцій на події в реальному часі.

Ще одним критерієм дотримання журналістської етики в період війни є обов'язкове посилання на офіційну інформацію від уповноважених державних органів та їх представників. Порушенням стандарту достовірності є використання узагальнених розмитих псевдопосилань, наприклад: «повідомляє Міністерство інфраструктури України», «в обласній військовій адміністрації

повідомили», «за даними з Офісу президента», «уточнили в обласній адміністрації», «повідомляють в СБУ», «кажуть у поліції», «кажуть у Генштабі».

Наприклад, «У Генштабі кажуть, що ситуація на Запорізькому напрямку стабільна»; «Відступ ЗСУ з Вугледару: у Генштабі кажуть, що це результат передислокації ЗСУ»; «У Генштабі кажуть, що росія перегрупувала війська для наступу на Донецькому напрямі»; «У Генштабі кажуть про загрозу відновлення наступу росіян на Запоріжжя».

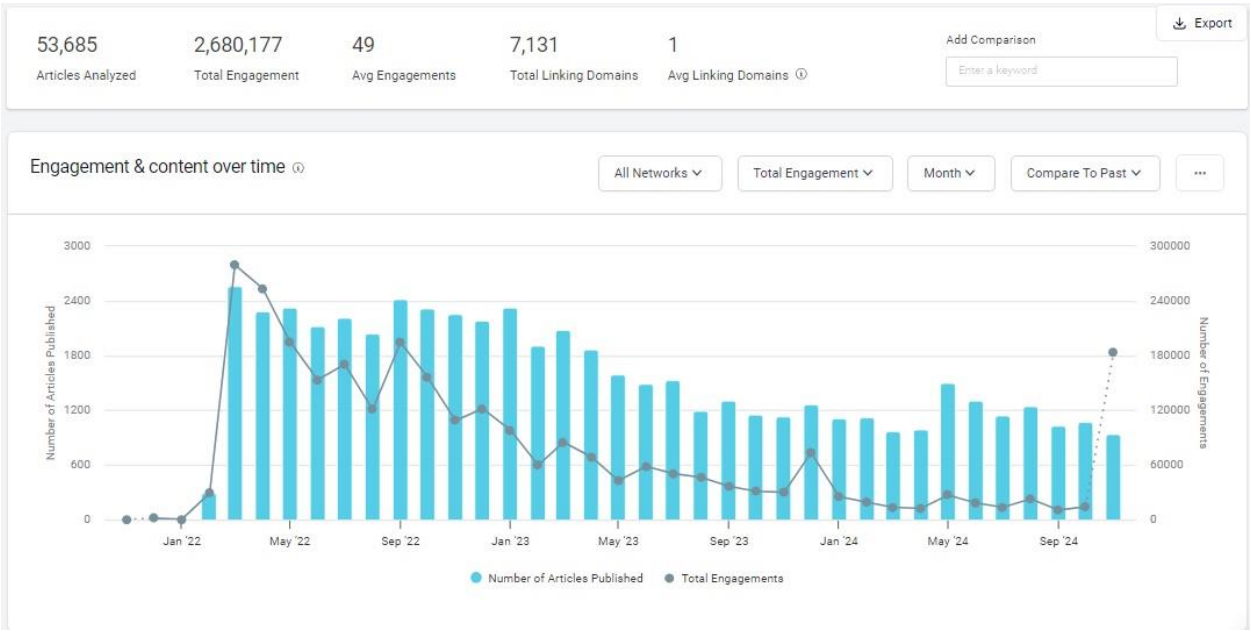

Рис. 2.2.3. Порушення стандарту достовірності. Частота використання узагальнених розмитих псевдопосилань «у генштабі кажуть» у журналістських матеріалах, що висвітлюють військову тематику за 24.02.2022 - 24.09.2024 рр.

Використання загальних і розмитих псевдопосилань в журналістських матеріалах, що висвілюють військову тематику, таких як «повідомляє Міністерство інфраструктури України», «в обласній військовій адміністрації повідомили», чи «кажуть у поліції», може порушувати стандарт достовірності. Це пов'язано з тим, що такі формулювання не уточнюють конкретного джерела чи особи, що є відповідальною за інформацію, що подається. Вони залишають місце для сумнівів щодо перевірки фактичної точності і надійності такої інформації. Без чітких іменованих джерел важко перевірити правдивість та

обґрунтованість заявлених фактів, що може послабити довіру до матеріалу та порушити етичні стандарти журналістики.

Із огляду на сучасні журналістські практики, КЖЕ наполегливо рекомендує використовувати точні і конкретні посилання на джерела. Наприклад, якщо вказується «за даними з Офісу президента», варто вказати, яке саме відомство або представник повідомив цю інформацію. Як зазначають дослідження, такі загальні посилання можуть бути ознакою неповної перевірки фактів і можуть зменшити довіру до джерела новин, навіть якщо інформація є коректною. Важливими є не тільки самі факти, але й прозорість їхнього походження.

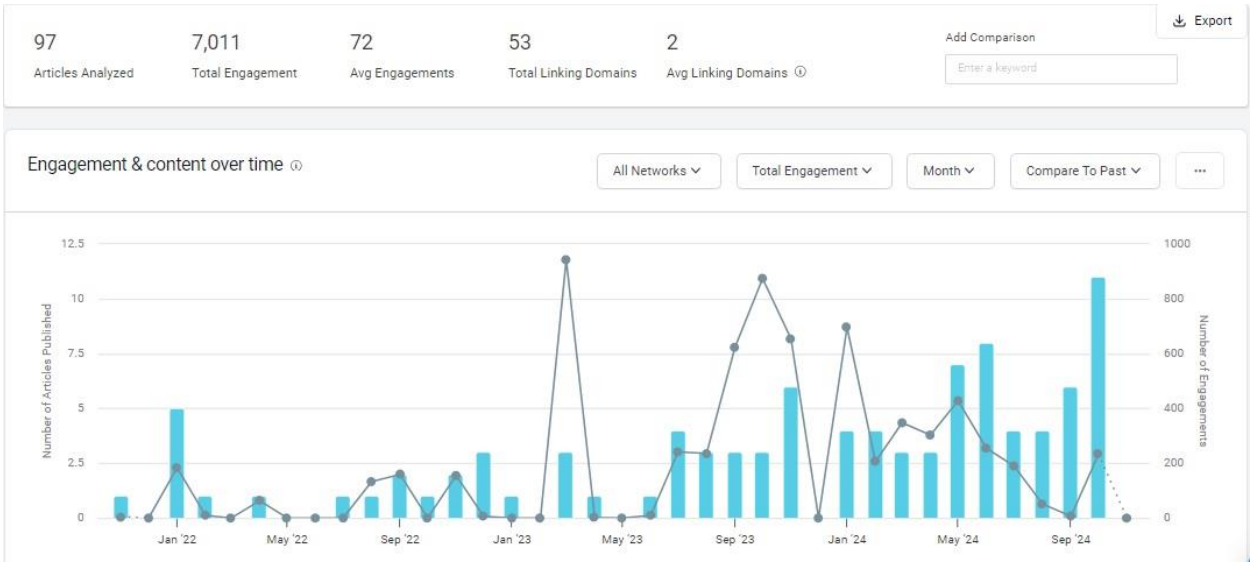

Рис. 2.2.4. Порушення стандарту достовірності. Частота використання узагальнених розмитих псевдопосилань «у поліції кажуть» у журналістських матеріалах, що висвітлюють російсько-українську війну за 24.09.2022 – 24.09.2024 рр.

У журналістських матеріалах важливо точно вказувати джерела інформації, зокрема коли йдеться про таку офіційну установу, як поліція. Посилання на поліцію без конкретизації джерела порушує стандарти достовірності і може вводити в оману читачів щодо того, на які факти чи заяви можна покластися. Без вказівки джерела неможливо перевірити точність чи правдивість наданої інформації. Це порушує принцип журналістської етики,

який передбачає чітке посилання на джерела для підтвердження фактичних даних [13].

У випадку, коли в матеріалі йдеться про інформацію з поліції, надання конкретного джерела дозволяє перевірити достовірність і визначити, чи була ця інформація офіційно підтверджена, наприклад, «у поліції кажуть, що ДТП за участю військової техніки, розслідується спеціальними відділом», «як кажуть у поліції, порушення громадського правопорядку, вчинене військовослужбовцем однієї з частин міста, передане до суду», «як нам повідомили у поліції, заяву про порушення кримінального впровадження проти працівника ТЦК внесено до ЄРДР», тощо. Якщо журналісти не вказують джерела, це може бути розцінено як порушення стандартів етики і навіть як замовчування або маніпуляція інформацією.

Ще одним видом порушення є посилання на узагальнене псевдопосилання на авторство суб'єктивної думки - «військові кажуть», наприклад, «військові кажуть про дефіцит боєприпасів», «як кажуть військові, ситуація з РЕБами може суттєво поліпшити безпекову ситуацію в містах і селах», тощо.

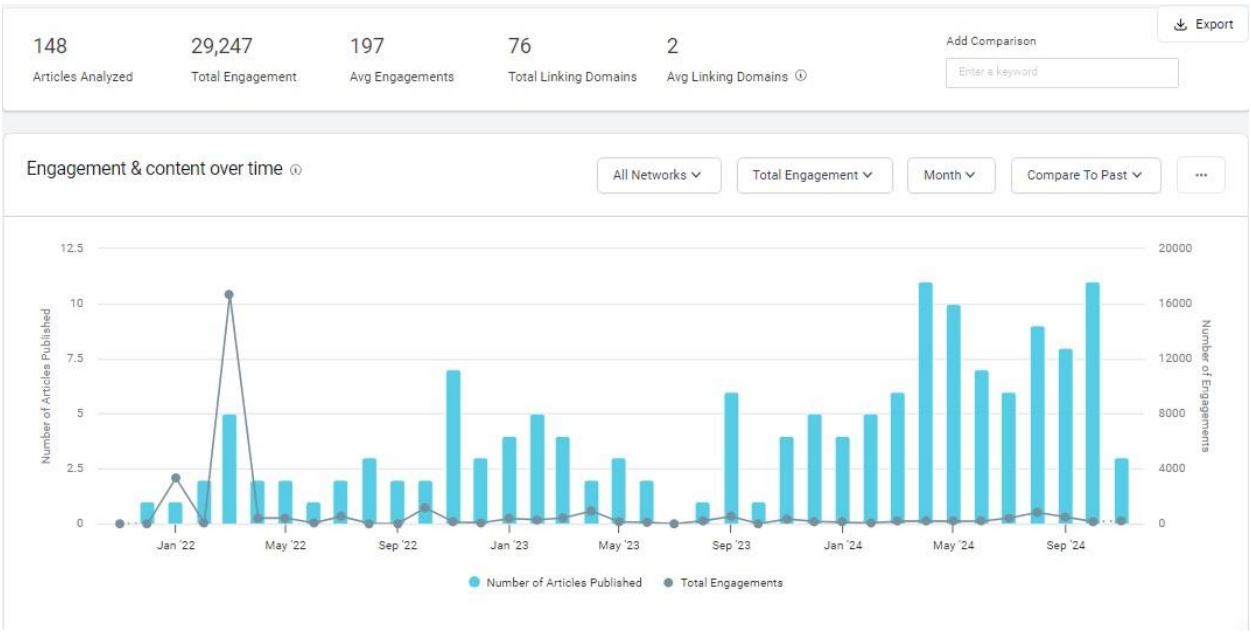

Рис. 2.2.5. Порушення стандарту достовірності. Частота використання узагальненого псевдопосилання на авторство суб'єктивної думки у журналістських матеріалів, що висвітлюють військову тематику за 24.09.2022 – 24.09.2024 рр.

У журналістських матеріалах особливо важливо дотримуватися стандартів достовірності, чітко вказуючи джерела інформації, особливо коли йдеться про офіційні структури, як поліція. Недостатність конкретизації джерела може призвести до маніпуляцій та порушення етики, адже без чіткої вказівки джерела неможливо перевірити правдивість фактів. Це може вплинути на довіру читачів і навіть спотворити сутність повідомленої інформації, що суперечить основним принципам журналістської діяльності.

У журналістських матеріалах про російсько-українську війну посилання на знеособлені джерела типу «військові кажуть» є важливою темою, оскільки вони можуть створювати сумніви щодо достовірності і точності інформації.

Використання подібних формулювань, зокрема «військові кажуть», без уточнення, яка саме частина чи підрозділ Збройних сил України робить це повідомлення, може призвести до таких проблем:

1. Якщо не вказано конкретне джерело або не згадано конкретну особу, це може знизити довіру до інформації. Читачі не можуть перевірити правдивість чи авторитетність такої заяви. У військових ситуаціях, де точність інформації критична, це є проблемою.

2. Знеособлені посилання можуть бути використані для приховування реальних джерел, що дає простір для маніпуляцій. Наприклад, у контексті війни, де інформація часто може бути перекручена або сфабрикована, важливо чітко вказувати, хто саме робить заяву.

3. З точки зору журналістської етики, важливо, щоб кожне посилання на джерело було чітким і підтвердженим. У випадках, коли використовуються загальні фрази типу «військові кажуть», це може бути порушенням стандартів перевірки фактів і прозорості, оскільки читач не має можливості дізнатися, чи йдеться про офіційне повідомлення від Міноборони, чи про неформальну заяву від окремого військового.

4. У часи війни, коли кожна новина може мати значний вплив на громадську думку, важливо забезпечити максимальну прозорість джерел.

Використання загальних посилань може призвести до того, що аудиторія почне сумніватися у достовірності джерела і, відповідно, знизиться довіра до медіа.

Тому журналістам слід намагатися уникати таких формулювань і вказувати точні джерела або представників військових структур, коли це можливо, для підвищення достовірності та прозорості матеріалу.

При висвітленні військової тематики в журналістських матеріалах існують важливі стандарти та обмеження, зокрема у контексті використання фото та відео з місць бойових дій. Публікація контенту, зробленого не журналістами видання і який не проходить ретельної перевірки, може призвести до порушень етики, особливо коли йдеться про недостовірні або маніпулятивні матеріали. Це зазвичай відбувається через брак часу чи неможливість з'ясувати походження та достовірність візуальних матеріалів.

Наприклад, одне з місцевих видань поширило фото з тілами в чорних мішках, підписавши його як доказ великої кількості загиблих російських військових, не перевіривши джерело. Згодом виявилося, що це фото було зроблено два роки тому в росії під час ковід-пандемії. Такі випадки порушують стандарти журналістики, зокрема принципи перевірки фактів і точності, що є критичними, особливо в умовах війни.

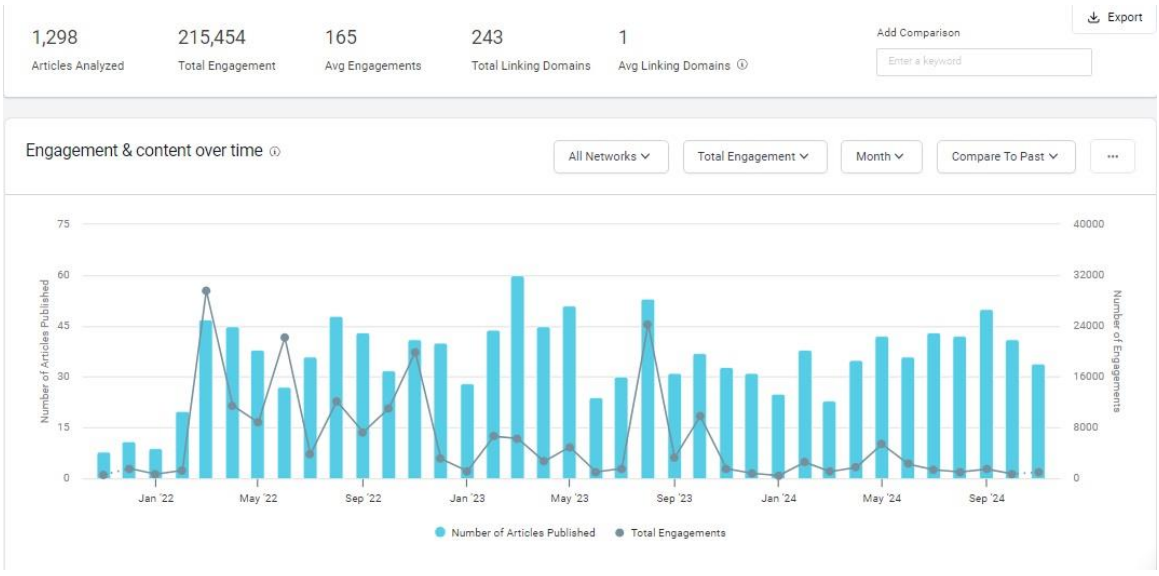

Рис. 2.2.6. Порушення стандарту достовірності в журналістських матеріалах, що висвітлюють військову тематику. Фото за 24.09.2022 - 24.09.2024 рр.

Також важливо враховувати, що використання зображень без належного авторства або без вказівки джерела може бути порушенням етики. Наприклад, фото Костянтина Ліберова, яке зображало наслідки ракетних атак у Харкові, без вказівки автора, розповсюдилося в соціальних мережах та ЗМІ. Це підкреслює необхідність суворого дотримання стандартів у роботі з візуальним контентом, щоб забезпечити його достовірність та уникнути маніпуляцій.

Ми проаналізували більше тисячі фото, на яких зображено військові, військова техніка, тощо. В 24 % фото ми знайшли наступні порушення: при зйомці фото військових, військової техніки та місць дислокації в умовах війни можуть виникнути кілька порушень, пов'язаних з етикою, безпекою та законодавчими вимогами.

Ось кілька основних порушень, які можуть мати місце:

1. Порушення безпеки. Публікація зображень, що чітко вказують місця розташування військових підрозділів або техніки, може призвести до небезпеки для тих, хто перебуває в цих зонах. Наприклад, фотографії місць дислокації можуть бути використані ворогом для планування атак або для розвідки, що ставить під загрозу життя військових та цивільних осіб. Сюди ми відносимо: фото, де видно частини будівель, які можна знайти за допомогою пошукових програм, геолокація на фото, особливості ландшафту, тощо.

2. Невиправдане розкриття військової тактики. Якщо на фото видно певні деталі військової техніки або технічні особливості, це може дозволити ворогу вивчити тактику, технічні можливості та слабкі місця українських сил. Це може порушити безпеку та дати стратегічну перевагу противнику. Особлива увага на заблюрування номерних знаків техніки, вказівників, табличок на установах, тощо.

3. Невірне або відсутнє зазначення авторства. Як вже зазначалося, фотографії, зроблені без зазначення автора або джерела, порушують авторські права і можуть призвести до юридичних наслідків. Крім того, це ставить під сумнів достовірність інформації, якщо джерело не перевірене. Нами були виявлені факти, коли фото було створенне за допомогою штучного інтелекту і

представлене як реальне, або фото поранених без заблюрення із стабілізаційних пунктів на усіх напрямках фронту.

4. Порушення етики та стандартів журналістики. Журналісти, які публікують такі зображення без належної перевірки фактів, можуть порушувати етичні стандарти. Наприклад, фальсифікація чи маніпулювання фото, використання старих зображень як нових, може призвести до недовіри та порушення стандартів правдивості.

5. Неузгодженість із військовими або державними структурами. У деяких випадках зйомка та публікація таких зображень можуть бути заборонені військовими структурами або державними органами, особливо в умовах воєнного стану, де існують обмеження на поширення певної інформації (наприклад, зображення стратегічних об'єктів чи переміщення техніки).

Для запобігання таким порушенням важливо дотримуватися правил перевірки фактів, враховувати військові обмеження на поширення інформації та завжди забезпечувати прозорість у джерелах та авторстві.У зв'язку з висвітленням війни, порушення авторських прав на фотографії та відео є важливою проблемою в українських медіа. Важливо пам'ятати, що всі зображення, включаючи фото з місць бойових дій, є об'єктами авторського права. Враховуючи важливість і швидкість поширення інформації, часто трапляються випадки, коли фото або відео, зроблені іншими людьми, публікуються без зазначення авторства чи джерела. Це порушує основні журналістські стандарти, зокрема принцип достовірності.

Зокрема, під час війни було зафіксовано випадки, коли фотографії, що не належать медіа, поширювались без дозволу авторів. Наприклад, одне з фото, яке поширювалося в українських медіа, показувало залишки ракет, що «прилетіли» до Харкова, проте авторство фотографії не було зазначене, що порушило журналістську етику. Крім того, навіть якщо фото має високий суспільний інтерес, його використання без згоди автора є неприпустимим, оскільки порушує не лише авторське право, а й може створити неправдиве враження про походження зображення.

Такі випадки підкреслюють необхідність суворого дотримання стандартів журналістики під час війни, зокрема щодо перевірки і вказування джерела інформації та авторства матеріалів.

Використання відеоархіву для довільної ілюстрації будь-якого журналістського матеріалу, що висвітлює військову тематику, є порушенням журналістської етики, особливо, якщо візуальний матеріал не маркований як архівний. Відеоархіви повинні бути чітко позначені як архівні, аби уникнути маніпуляцій чи введення в оману аудиторії. Така практика може створити хибне враження про події або контекст, що є неприязним до об'єктивності та достовірності. Не менш серйозним порушенням є використання невідповідних кадрів для ілюстрації закадрового тексту, наприклад, при висвітленні тем про евакуацію, окупацію, хід бойових дій чи стан цивільної інфраструктури після бомбардувань.

Якщо кадри не відповідають дійсним подіям або контексту, це може бути сприйнято як маніпуляція інформацією або як намагання створити спотворений образ реальності, що є неприпустимим у журналістиці.За 24.09.2022 по 24.09.2024 рр нами за допомогою моніторингової програми «Buzzsumo» було проаналізовано 68,608 відео в соціальних мережах, в ютубі, в контенті відеоблогів, в єдиному інформаційному телемарафоні і виявлено 15 731 архівних кадрів. Діаграма допоможе нам проілюструвати частоту появи архівних відео в загальному контенті українських ЗМІ. Рекордсменом порушень є телемарафон «Єдині новини».

Повідомлення про прибуття місії МВФ до України було на диво супроводжене архівним відео з штаб-квартири Фонду в США, хоча сюжет мав стосуватися подій в Україні. Крім того, під час розповіді про відновлення «Охматдиту» на екрані з’явилася зруйнована п’ятиповерхівка на Сирці. Це можна порівняти з іншим прикладом, коли у новинах про лихоманку Західного Нілу говорили про перелітних птахів, а показували звичайних міських голубів, що демонструє відсутність логічної відповідності між озвученим змістом і наданими візуальними матеріалами.

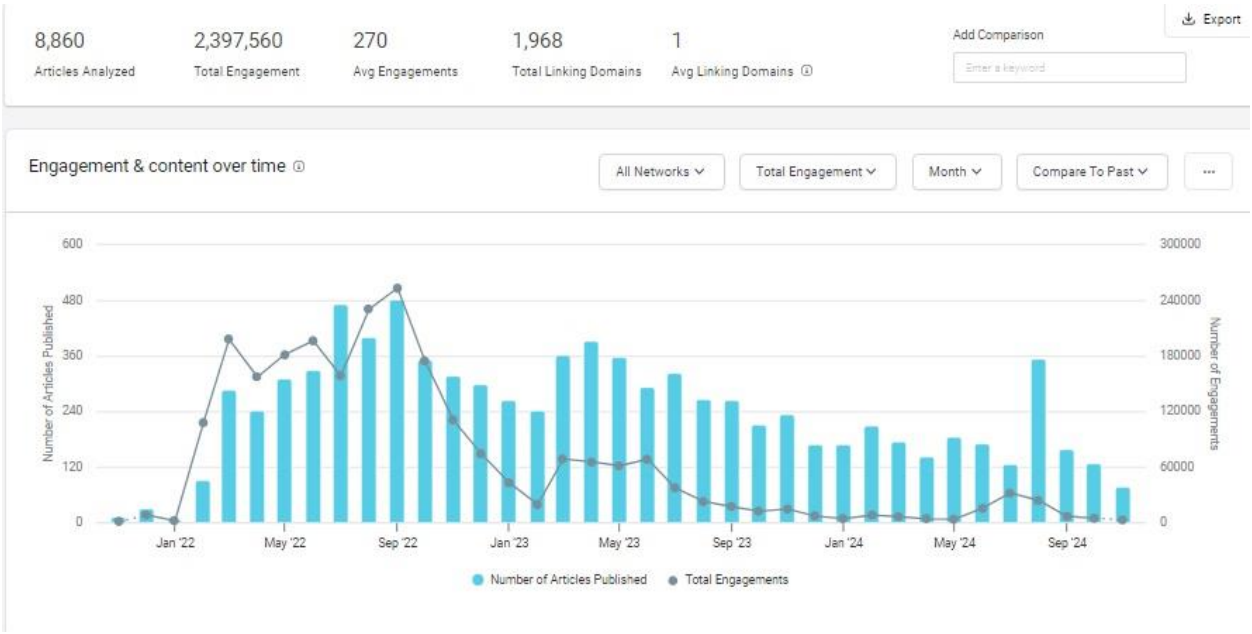

Рис. 2.2.7. Порушення стандарту достовірності.
Відео за 24.09.2022 – 24.09.2024 рр.

У таких матеріалах зазвичай спостерігається дві основні проблеми – з географією та змістом. Щодо географії, то часто в одному повідомленні згадують кілька різних населених пунктів, але показують фото чи відео лише одного з них, і при цьому неможливо зрозуміти, який саме з цих пунктів на зображенні. У деяких випадках повідомлення можуть охоплювати різні області, а відео чи фото не відповідає жодній з них. Це стає очевидним, коли використовують архівні зображення з логотипами, наприклад, коли показують фото з ДСНС Волині, а розповідають про наслідки атак у Дніпропетровській, Київській і Миколаївській областях – це може здатися маніпуляцією.

Щодо змісту, картинка часто не відповідає тому, що кажуть ведучі. Наприклад, якщо йдеться про багатоповерхівки, а показують сільські будинки, або коли повідомляють про «Охматдит», а показують п’ятиповерхівку на Сирці. Це ще більш очевидно, коли в одному матеріалі змішуються зображення з різних місць і ситуацій, що не відповідають одна одній.

Також часто трапляються випадки, коли повідомлення про бойові дії або фронтові операції «перекриваються» архівними відео або відео з неактуальних джерел. Наприклад, можуть розповідати про рейд українських військових на Кінбурнську косу, а замість цього показують відео з Курщини, або згадують бої

на Харківщині, а на екрані – зруйнований Покровськ. Це створює невідповідність між тим, що розповідають ведучі і тим, що реально показують глядачам.

Більшість повідомлень в українських ЗМІ стосуються теми загиблих, поранених, зниклих безвісті або полонених, як серед військових, так і серед цивільних осіб, обох сторін конфлікту. У випадку з російськими військовополоненими, правила їхнього висвітлення передбачають дотримання норм Женевської конвенції та журналістської етики. Журналісти зобов'язані уникати будь-яких дій, які можуть завдати шкоди репутації полонених або порушити їхні права. Це включає недопустимість публікації образливих або дегуманізуючих матеріалів, а також заборону на використання ворожих військових у якості «трофеїв» для пропаганди. Водночас, медіа мають забезпечити об'єктивне висвітлення ситуації, надаючи аудиторії точну інформацію, що відповідає стандартам міжнародного права та етики. Це важливо не тільки з точки зору прав людини, а й для збереження журналістської довіри та об'єктивності в умовах війни.

Наприклад, не можна публікувати особисті дані полонених, не слід зображати їх з ознаками поранень чи опіків, а також не дозволяється публікація їхніх особистих розмов без відповідного дозволу. Крім того, до того, як суд визнає винуватість, їх не можна називати «злочинцями».

Згідно з даними, в українських ЗМІ було опубліковано 322 інтерв'ю з російськими військовополоненими. У 98 з них було заблюрено обличчя, що відповідало стандартам журналістської етики. Після пояснень Комісії з журналістської етики щодо публікацій таких матеріалів, в квітні з’явилось більше відео з російськими полоненими, проте згодом частота публікацій значно знизилася.

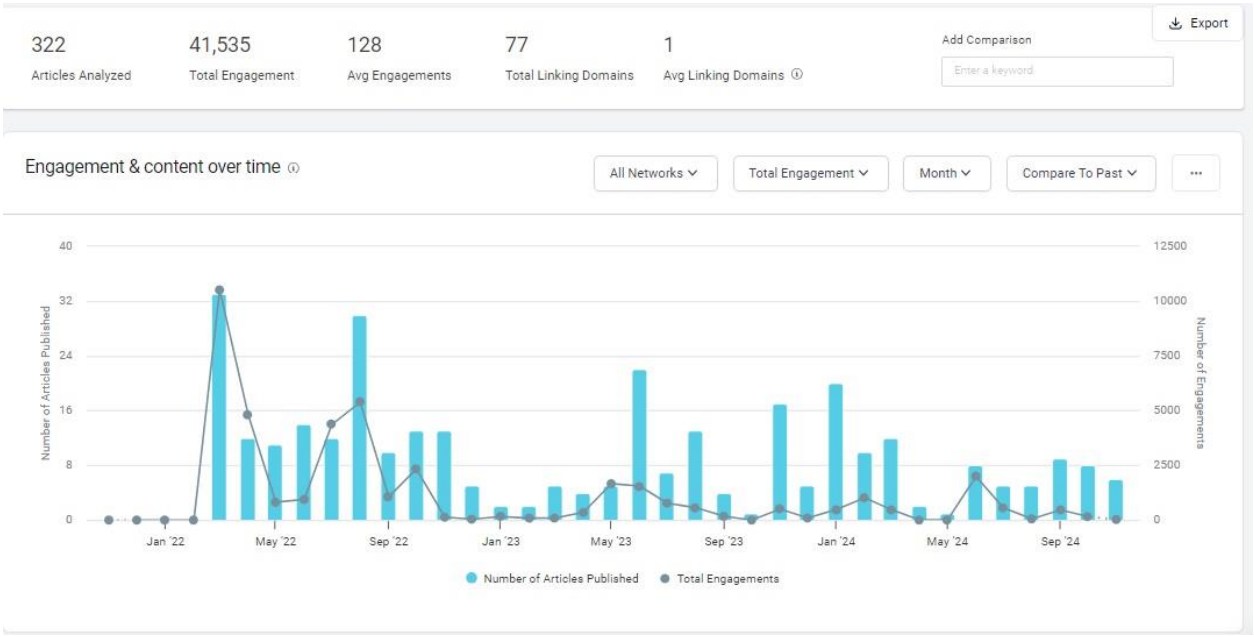

Рис. 2.2.8. Порушення стандарту на приватність та презумцію невинуватості в журналістських матеріалах, що висвітлюють військову тематику за 24.09.2022 – 24.09.2024 рр.

Наприклад, знімання у стабілізаційному пункту дозволяється лише за згодою медичного персоналу і за умови, що це не заважає роботі медперсоналу, оскільки лікарі рятують життя і потребують максимальної концентрації. Стабілізаційні пункти слід знімати тільки всередині приміщення. Перед зйомкою необхідно отримати дозвіл у лікарів та поранених на показ їхніх облич без застосування розмиття або на використання їхніх голосів без зміни.

Журналіст Єгор Логінов поділився прикладом: під час інтерв'ю з важкопораненим бійцем, який не просив змінювати свій вигляд, він вирішив розмити обличчя військового. Логінов пояснив, що, уявивши реакцію родичів, які побачать бійця після операції, вирішив діяти обережно, щоб близькі спочатку побачили його в стабільнішому стані, вже після медичних процедур.

Класичним прикладом стала ситуація з розстрілом снайпера 163 батальйону 119 окремої бригади ТРО Чернігівської області 42-річного Маційовського Олександра Ігоровича. Коли відео потрапило в телеграм канали, деякі ЗМІ поспішили розповсюдити відео та називали кілька ймовірних прізвищ військовослужбовців ЗСУ. Це змусило кілька родин знову пережити страшні емоції втрати та зневіри.

Так, у 1460 випадках оприлюднення українськими ЗМІ фото та відео різних документів (частіше це паспорти) громадян різних країн, лише у 283 випадках дані власників документів були заретушовані, тобто дотримані стандарти журналістської етики.

В умовах активної інформаційної протидії, включаючи російські інформаційно-психологічні операції (ІПСО) та кібератаки на українські урядові сайти, журналісти, які висвітлюють військову тематику, повинні особливо ретельно перевіряти інформацію з інтернету, включаючи дані з соціальних мереж, Telegram- та YouTube-каналів. Це стає особливо важливим з огляду на нову політику соцмережі Twitter, де верифікацію можна придбати за невелику суму, що знижує надійність синьої позначки перевірки облікових записів. Верифіковані дані необхідно шукати в надійних джерелах, а не просто передруковувати з третіх ресурсів.

Військові стандарти передбачають, що події, які стали відомі із затримкою, теж можна вважати оперативними – головне, щоб аудиторія була поінформована про затримку в отриманні інформації. Це стосується і прямих включень з місця подій на окупованих територіях, де можуть бути проблеми зі зв’язком. Під час таких трансляцій журналістам варто вказувати, що подія відбулася раніше, а не в момент передачі в ефір, якщо це справді так.

Крім того, особлива увага приділяється повноті подачі інформації. У воєнний час розкриття певних даних може становити загрозу для безпеки цивільних і військових, тому Міністерство оборони підготувало перелік відомостей, які не варто розголошувати.

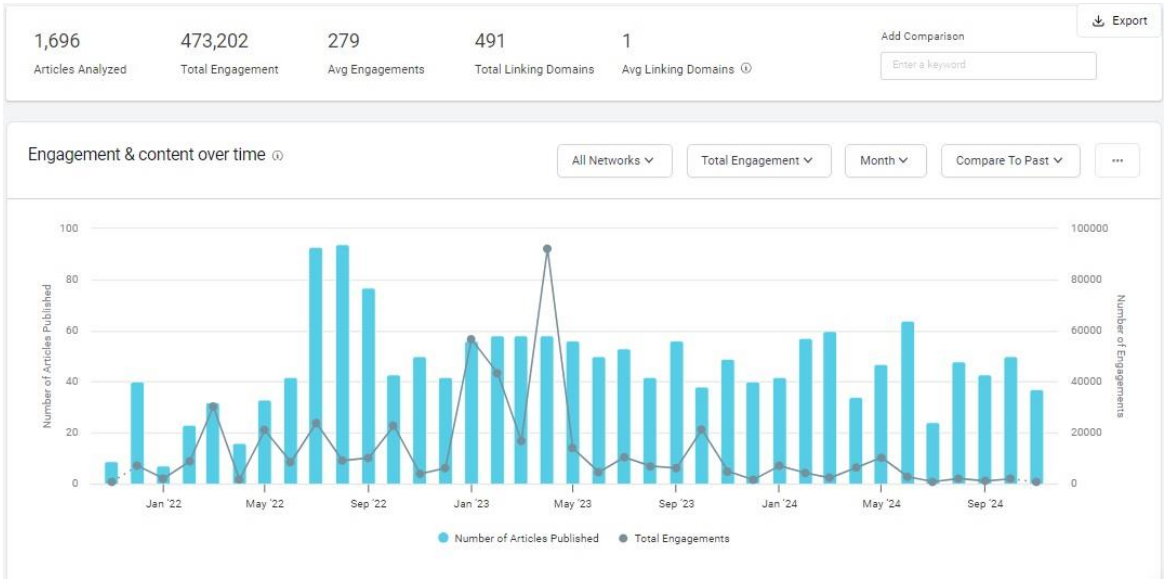

Рис. 2.2.9. Кількість журналістських матеріалів, де були зображені військовослужбовці ЗСУ за 24.09.2022 – 24.09.2024 рр.

Однак якщо така інформація з’являється в офіційних джерелах, її передрук дозволено, адже вона вже пройшла попередню перевірку на безпеку.

Під час висвітлення військових подій дотримання журналістських стандартів та етичних норм набуває особливого значення. В умовах війни відсутність точної інформації про локацію і час подій не вважається порушенням стандартів, хоча такі дані є важливими в мирний час. При роботі з військовими сюжетами журналісти мають уникати публікації загальних видів місць обстрілів, ударів ракет чи дронів, а також панорам руйнувань. Це важливо для запобігання використанню цих зображень коригувальниками вогню ворожої сторони. Щоб ускладнити ідентифікацію місць, рекомендується використовувати середні та великі плани зйомки.

Також, у висвітленні воєнної тематики баланс думок має обмеження. Наприклад, надання слова представникам ворожої сторони або колаборантам не є обов’язковим і навіть небажаним.

Якщо ж до матеріалу включено цитати чи думки російських «лідерів думок», вони супроводжуються критичним коментарем, що пояснює хибність або маніпулятивність таких заяв. Це пояснюється не лише воєнним станом, але й необхідністю уникати поширення ворожої пропаганди.

До Комісії з журналістської етики надійшли численні скарги щодо використання в ефірі єдиного телемарафону відомого вислову українського військового на острові Зміїний у відповідь на заклик російського військового корабля здатися.

У відповіді на скарги Комісія зазначила, що порушення журналістських стандартів у цьому немає, оскільки повномасштабне вторгнення створило нові умови, що дозволяють емоційніший контент в українських медіа.

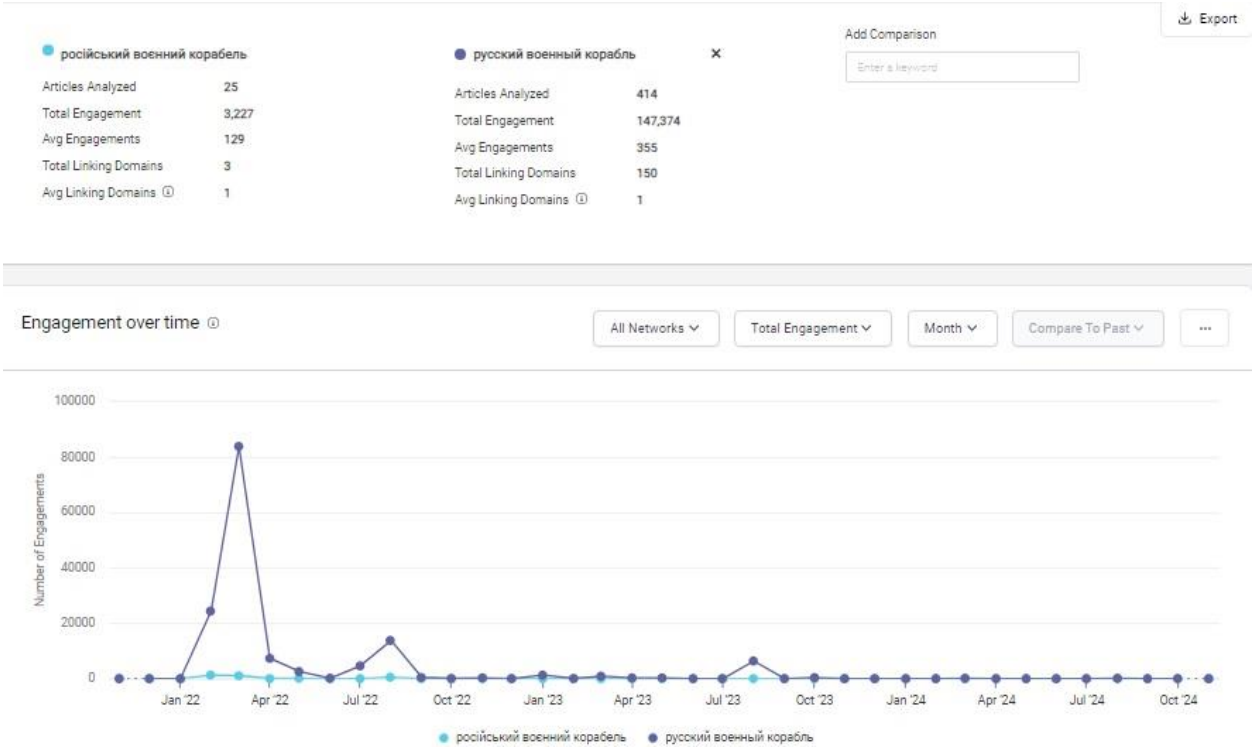

Рис. 2.2.10. Частотність вживання вислову-мему про російський корабель (українською та мовою оригіналу) за 24.09.2022 – 24.09.2024 рр.

Разом із тим Комісія наголосила, що за пунктом 15 Кодексу етики українського журналіста вживання нецензурної лексики чи образливих висловлювань у ЗМІ не є допустимим [13]. У ході моніторингу відповідності цьому стандарту було виявлено 85 випадків використання відомої фрази як мемного символу – у вигляді графічних елементів на екрані чи банерів на сайтах.

На графіку представлено саме частотність появи фрази в медіа, а не тривалість її перебування в інформаційному просторі. Після заяви КЖЕ щодо

етичності публікації вислову, але зі зверненням до статті 15, значна кількість українських медіа вирішила зняти цей вислів із контенту.

Комісія з журналістської етики також надала роз'яснення щодо використання термінів «рашизм», «рашисти», «російсько-окупаційні війська», «російські загарбники», «військові країни агресора», «російські окупанти», «російські військові» та «російські воєнні злочинці» в українських медіа. Комісія зазначила, що застосування цих синонімів для позначення російських сил не порушує Кодексу етики.

Однак журналістам рекомендується утримуватися від використання термінів «орки» чи «орк» через необхідність зберігати юридичну точність та об’єктивність, оскільки правові визначення є важливими для правомірної фіксації злочинів.

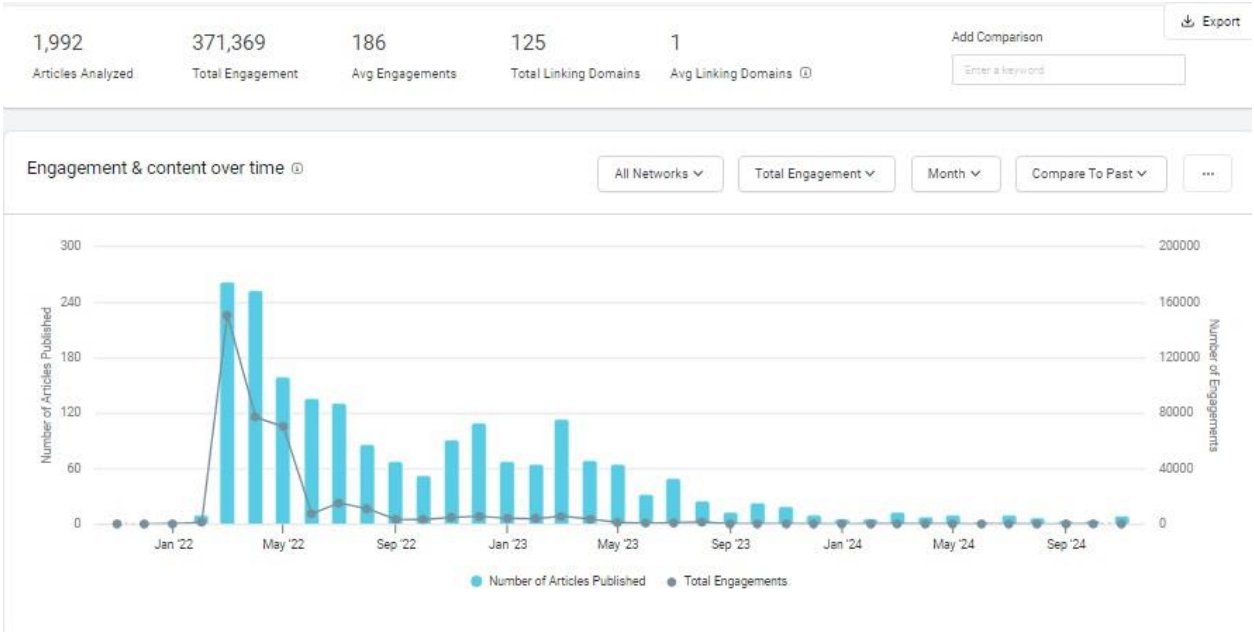

Рис. 2.2.11. Частота вживання слова «орки» в журналістських матеріалах, що висвітлюють військову тематику за 24.09.2022 – 24.09.2024 рр.

Під час аналізу частотності використання зазначених евфемізмів у 1992 публікаціях українських ЗМІ було виявлено, що у 951 випадках ці слова використовувалися надмірно, що свідчить про перенасичення контенту цими назвами.

Використання клікбейтних заголовків в українських медіа під час війни викликає питання щодо етичних стандартів, особливо коли вони порушують принцип відокремлення фактів від думок, прописаний у Кодексі журналістської етики. Клікбейт часто привертає увагу сенсаційними або емоційно насиченими заголовками, які не завжди відповідають змісту матеріалу. Такі заголовки, як «Армія РФ підбирає сили й наступає на трьох напрямках» або «У Зеленського попередили українців про важкий тиждень, росіяни готують масовані атаки», є емоційно навантаженими й можуть спричинити паніку серед аудиторії. Вони також маніпулюють очікуваннями читачів, змушуючи переходити до тексту, що є основною метою клікбейту.

На нашу думку, спекуляція темою війни для розповсюдження джинси, замовлених рекламних матеріалів, заслуговує окремого дослідження, але ми торкнемося цього аспекту, бо він досить важливий для повноти висвітлення нашої теми.

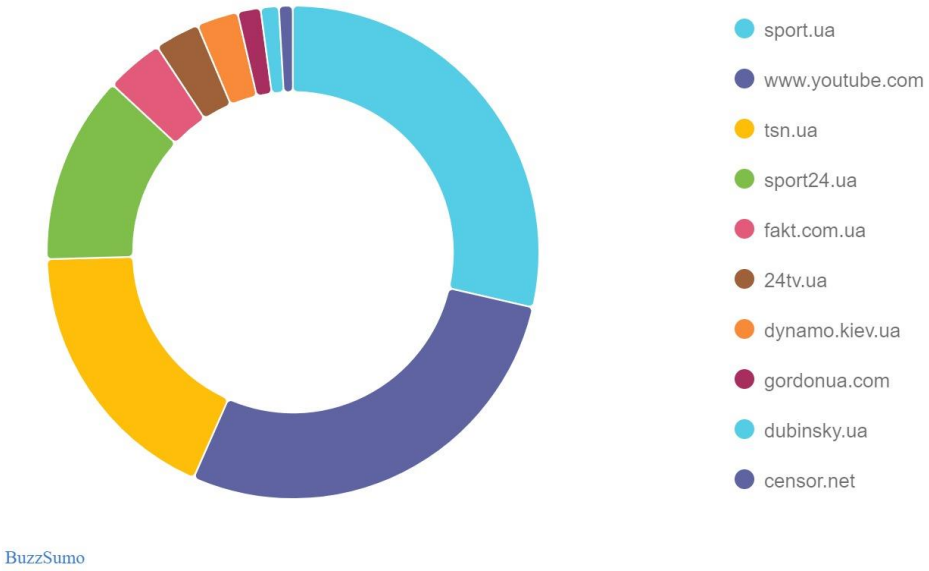

Рис. 2.2.12. Перелік онлайн-ЗМІ, де найчастіше вживається слово «орки» в журналістських матеріалах, що висвітлюють військову тематику за 24.09.2022 – 24.09.2024 рр.

Ми проаналізували скільки матеріалів містили інформацію про волонтерську, меценацьку чи спонсорську підтримку ЗСУ членами партії «Слуги народу» – понад 2 тисячі матеріалів (онлайн-медіа, соцмережі та телеграм).

Наступним об’єктом аналізу став «Фонд Ріната Ахметова» та його присутність в онлайн-медіа, телеграмі та соцмережах завдяки журналістським матеріалам.

Під час аналізу матеріалів, що розміщені на корпоративних сайтах та сторінках соціальних мереж Фонду Ріната Ахметова, можемо впевнено сказати, що фонд відіграє важливу роль у підтримці України, особливо з початку війни у 2014 році.

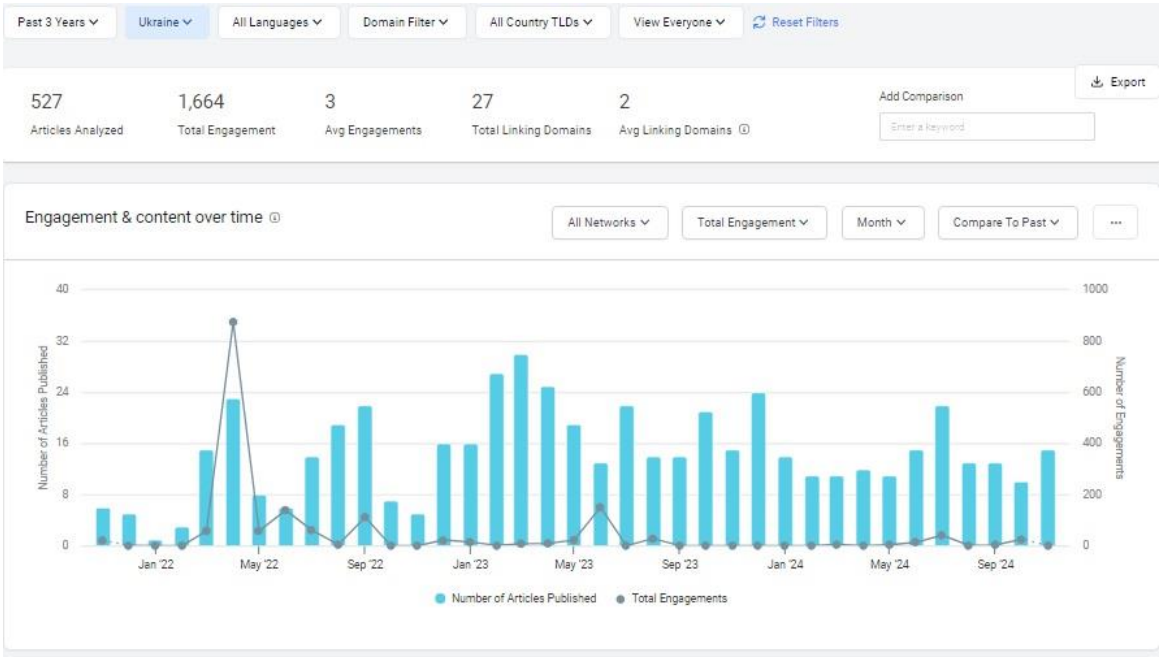

Рис. 2.2.13. Кількість журналістської «джинси» про волонтерську, меценатську та спонсорську допомогу «Фонду Ріната Ахметова» за 24.09.2022 – 24.09.2024 рр.

В умовах повномасштабної війни його діяльність зосереджена на допомозі як цивільним особам, так і Збройним силам України (ЗСУ). Протягом 30 місяців війни фонд вклав 10 мільярдів гривень (приблизно 284 мільйони доларів США) у різноманітні ініціативи, зокрема, на гуманітарну підтримку та допомогу військовим.

Серед цього були необхідні постачання для солдатів, гуманітарна допомога для цивільних та значна підтримка для громад, які постраждали від війни.

Волонтерська діяльність Фонду регулярно ставала предметом висвітлення у ЗМІ, наприклад, про надання важливих матеріалів, таких як продуктові набори

та медичні засоби. Масштабні програми Фонду є невід'ємною частиною забезпечення військових і цивільних необхідними ресурсами в цей важкий час. Крім того, його ініціативи не обмежуються лише миттєвою допомогою військовим, а також сприяють відновленню життя та інфраструктури в постраждалих від конфлікту громадах.

Всі матеріали про діяльність організації зосереджені на офіційному сайті Фонду, проте, ми проаналізували за допомогою моніторингової програми, саме журналістські матеріали в «незалежних» онлайн-ЗМІ.

В журналістських матеріалах висвітлена волонтерська діяльність Фонду Петра Порошенка в умовах війни, що зосереджена на підтримці Збройних Сил України. Протягом останнього року фонд та компанія ROSHEN, яка також активно долучена до гуманітарних ініціатив, спрямували на допомогу ЗСУ 1,79 млрд грн.

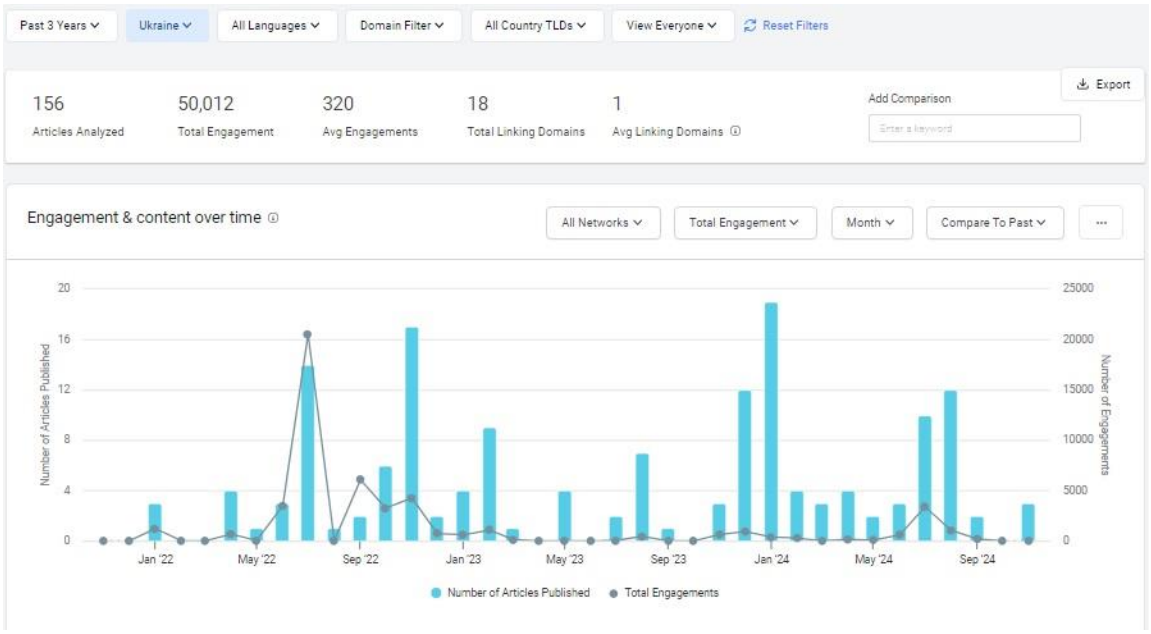

Рис. 2.2.14. Кількість журналістської «джинси» про волонтерську, меценатську та спонсорську допомогу «Фонду Порошенка» за 24.09.2022 – 24.09.2024 рр.

Про це активно писали на корпоративних ЗМІ політика Петра Порошенка. Ці кошти використано на закупівлю техніки, обладнання та медичних засобів, необхідних для військових підрозділів, а також на підтримку соціальних та гуманітарних програм для постраждалих від війни.

Але нас цікавить саме «джинса», де поєднується ЗСУ та непряма пропаганда політичної сили

Діяльність Фонду Порошенка активно висвітлюється у медіа, проте іноді виникають питання щодо прозорості цих ініціатив та взаємодії з певними політичними чи бізнесовими структурами. Такий контекст може спричиняти підозри щодо маніпулювання інформацією або використання волонтерської допомоги в комерційних цілях, що інколи має ознаки «джинси» в журналістських матеріалах.

Зокрема, деякі ЗМІ акцентують увагу на масштабах допомоги від фонду, підкреслюючи політичну активність його засновника, що інколи може призводити до змішування фактичної інформації з суб'єктивними оцінками або інтерпретаціями, спрямованими на посилення іміджу певних осіб чи організацій. Такі тенденції створюють ризики для об'єктивності висвітлення цієї діяльності, особливо коли з'являються статті або матеріали, що не зазначають чітко джерела або факти.

У дослідженні стандартів і обмежень для журналістів під час висвітлення військової тематики, присутність «джинси» в онлайн-медіа українського сегмента Інтернету, зокрема щодо волонтерської, меценатської та спонсорської допомоги ЗСУ від таких організацій, як партія «Слуга народу», «Фонд Ріната Ахметова» та «Фонд Порошенка», має кілька важливих аспектів.

1. Як політична сила, «Слуга народу» активно використовує медіаплатформи для висвітлення своєї підтримки ЗСУ через пожертви, гуманітарні ініціативи та інші благодійні акції. Це може виглядати як використання політичної джинси, коли медіа в Україні, зокрема телеканали та онлайн-видання, зосереджуються на інформації, яка підкреслює участь партії в допомозі армії. Іноді це може виглядати як підтримка діючого Президента, навіть якщо інформація правдива. У таких випадках журналісти повинні чітко маркувати матеріали як спонсорські або рекламні, щоб уникнути маніпулювання емоціями аудиторії.

2. Як один з найбільших меценатів в Україні, фонд Ріната Ахметова регулярно надає допомогу ЗСУ та цивільним особам, що постраждали від війни. Це також часто висвітлюється в медіа, і хоча донорські акції, на перший погляд, можуть бути добрими справами, використання цього матеріалу без чіткої маркування як реклами чи спонсорства визначене нами як «джинса». Важливо, щоб медіа правильно представляли таку інформацію, щоб не вводити в оману громадськість щодо її справжніх мотивів.

3. Подібно до інших фондів, «Фонд Порошенка» активно долучається до допомоги ЗСУ та вцілілим війни. Проте, публікації про допомогу цього фонду часто мають політичний підтекст, особливо в контексті підтримки партії «Європейська Солідарність», що може сприяти створенню негативного або позитивного образу в залежності від медіаплатформи. Оскільки матеріали такого роду мають політичний підтекст, важливою є роль журналістів у чіткому розмежуванні фактів і думок, а також у вказанні на комерційний або політичний характер контенту.

Відсутність чіткої маркування та неправильне використання таких матеріалів може призвести до маніпулювання аудиторією та порушення журналістської етики, оскільки це не дозволяє споживачам інформації отримати достовірне уявлення про суть події чи ініціативи. «Джинса» стає особливо проблемною в контексті війни, коли неправдива або маніпулятивна інформація може мати серйозні наслідки.

Висвітлення благодійної діяльності політичних і бізнесових структур у контексті війни має бути чітко позначене як реклама або спонсорський матеріал. Журналісти повинні уважно стежити за відповідністю своїх публікацій нормам журналістської етики, щоб уникнути маніпуляцій з емоціями та довірою аудиторії.

Такий підхід порушує не лише стандарт об'єктивного подання інформації, але й потенційно шкодить суспільному сприйняттю подій, посилюючи тривожність серед населення. Етичні стандарти журналістики передбачають, що подача новин має бути нейтральною, достовірною та об'єктивною, щоб

забезпечити аудиторії право на інформований вибір, а не емоційні реакції. Військовий конфлікт в Україні робить дотримання цих стандартів особливо важливим, оскільки емоційна маніпуляція може спотворювати реальність та сприяти поширенню чуток, які можуть мати негативні наслідки для громадян та їхньої безпеки

Таким чином, об'єктивні процеси в журналістиці під час війни сприяють розвитку та узгодженню норм професійної етики, що посилює соціальну єдність серед журналістів. Воєнний період в Україні виступає як каталізатор створення єдиної системи саморегуляції для журналістів, яка може поширюватися не тільки на національному рівні, але й на європейському просторі, з перспективою створення єдиного європейського кодексу журналістської етики. Власний український кодекс професійної етики буде ефективним, якщо він ґрунтуватиметься на національній культурі і піддаватиметься постійному застосуванню в практиці. Моніторинг дотримання обмежень для журналістів при висвітленні військової тематики в українських ЗМІ стимулює конкуренцію серед медіа та змушує власників, редакторів і журналістів орієнтуватися на справжні інформаційні потреби аудиторії.

ВИСНОВКИ

Висвітлення військової тематики у медіа є складним і відповідальним процесом, особливо в умовах воєнного стану. Важливість дотримання журналістських стандартів, етики, а також обмежень, з якими стикаються журналісти, не можна недооцінювати. Військова тематика є надзвичайно чутливою, і її висвітлення потребує особливого підходу. Від журналістів вимагається баланс між об’єктивністю та безпекою, точністю інформації та дотриманням обмежень, які накладаються воєнним станом, військовими органами влади, а також загальнонаціональними вимогами щодо безпеки та захисту цивільних осіб.

Дослідження, яке було проведено на основі анкетування журналістів та контент-аналізу, виявило кілька ключових аспектів, які впливають на стандарти і обмеження для журналістів під час висвітлення військової тематики.

Журналісти в Україні однозначно погоджуються з важливістю дотримання стандартів журналістики, таких як об’єктивність, достовірність і баланс думок. Однак під час роботи у військових зонах існують значні труднощі, пов’язані з виконанням цих стандартів. Військові події часто пов'язані з високим рівнем ризику та обмеженнями, тому журналісти змушені адаптувати свої підходи, щоб зберегти свою безпеку та дотримуватись усіх необхідних правил. Крім того, обмеження на зйомки та інформацію, введені через цензуру, дозволяють убезпечити інформацію, яка може бути використана ворогом. Виявлені в результатах дослідження тенденції показали, що журналісти в Україні стикаються з великими труднощами у дотриманні стандартів, особливо коли йдеться про зйомку та передачу інформації з небезпечних зон.

Під час війни журналісти змушені враховувати не лише етичні стандарти, але й вимоги щодо безпеки, що істотно впливає на їхню роботу. Виявилося, що під час висвітлення військової тематики журналісти часто стикаються з обмеженнями, які встановлюються не тільки військовими, але й на законодавчому рівні. Відсутність доступу до інформації, цензура та обмеження

на зйомку є важливими аспектами, які визначають обсяг інформації, яку можуть передати журналісти. Водночас, багато журналістів звертають увагу на те, що ці обмеження не завжди справедливі, коли певним особам чи організаціям надається можливість висвітлювати події на передовій, тоді як інші опиняються за бортом.

Одна з основних проблем, яку виявило дослідження, полягає в тому, що багато журналістів, особливо на початку своєї кар'єри, не мають належної підготовки до висвітлення військових подій. Це підтверджується результатами анкетування, де значна частина респондентів вказала на необхідність додаткових тренінгів та навчань для журналістів, які працюють у небезпечних зонах. На думку багатьох опитаних, основною причиною порушення стандартів журналістики в умовах бойових дій є недостатня підготовка до роботи в таких екстремальних ситуаціях. Тому важливо створити відповідні програми підготовки, які дозволять журналістам дотримуватись високих стандартів безпеки та етики, одночасно забезпечуючи збір точних і достовірних фактів.

Окремо слід зазначити роль технологій у забезпеченні безпеки журналістів та збереженні конфіденційності матеріалів. Програми для моніторингу контенту, такі як Buzzsumo, можуть стати ефективним інструментом для аналізу та виявлення маніпуляцій у висвітленні військових подій, що дозволить своєчасно виявляти порушення стандартів. Відстежування матеріалів, публікацій і джерел, за допомогою таких інструментів, допомагає зрозуміти, наскільки об'єктивно і безпечно представлено висвітлення військових подій у медіа.

За період моніторингу дотримання обмежень щодо висвітлення в журналістських матеріалах про російсько-українську війну в ЗМІ з 24 вересня 2022 року по 24 вересня 2024 року були виявлені найбільш поширені порушення:

- посилання на соціальні мережі та телеграм-канали без вказівки конкретного джерела інформації – 22%;
- використання розмитих псевдопосилань – 10%;
- псевдопосилання на авторство суб'єктивних думок – 19%;
- запозичення фотографій без зазначення авторства – 8%;

- ілюстрація публікацій невідповідними фотографіями – 18%;
- використання архівних матеріалів – 21%;
- порушення права на приватність – 9%;
- використання стилістично забарвленої лексики – 7%;
- недотримання розмежування фактів і думок – 13%;
- публікація матеріалів з ознаками джинси – 32%.

Дослідження показало, що журналісти в Україні зіткнулися з серйозними викликами у висвітленні військової тематики, де дотримання журналістських стандартів і етики є складним завданням в умовах воєнного стану. Проблеми обмеження доступу до інформації, цензура та небезпека, з якими зіштовхуються журналісти, вимагають адаптації їхніх методів роботи, а також постійного навчання і підвищення кваліфікації. Зважаючи на високий ризик для журналістів і важливість точності та об’єктивності в умовах війни, необхідно продовжувати розробляти і вдосконалювати стандарти роботи журналістів, а також надавати їм відповідну підтримку та навчання для забезпечення безпеки та ефективності роботи в небезпечних умовах.

Висвітлення військової тематики на Запорізькому напрямку демонструє комплексність завдань, що постають перед журналістами у зоні бойових дій. Аналіз матеріалу свідчить про декілька ключових аспектів. По-перше, значна частина журналістів має попередній досвід роботи у зоні конфліктів, однак навіть підготовлені фахівці стикаються з новими викликами. Безпека залишається пріоритетом, але також важливо зберігати стандарти об'єктивності, достовірності та незалежності інформації.

Обмеження, спричинені цензурою та безпековими міркуваннями, накладають суттєві обмеження на роботу журналістів. Самоцензура стала важливим елементом професійної діяльності, адже журналісти усвідомлюють можливі ризики для джерел інформації, військових і цивільного населення. У той же час, існує потреба у збалансованому підході, щоб забезпечити прозорість і правдивість інформації.

Етичні виклики – ще одна важлива проблема, оскільки журналісти мають ретельно обирати, що показувати, а що приховувати, щоб не нашкодити військовим операціям або цивільним. Важливими залишаються технічні ресурси, тренінги з етики та безпеки, які допомагають адаптуватися до специфіки роботи в умовах війни.

Узгодження інформації з військовими та місцевою владою є обов'язковим етапом підготовки матеріалів, що, з одного боку, сприяє безпеці, але, з іншого, обмежує свободу висвітлення подій. Особливу увагу журналісти приділяють підтриманню довіри аудиторії через дотримання професійних стандартів навіть у складних умовах. Отже, висвітлення подій на Запорізькому напрямку є прикладом викликів та адаптації професії журналіста в умовах сучасної війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акопян К. Медіатека воєнного часу: військова журналістика в українсько-російській війні. *Izdevnicia Baltija publishing*. URL: http://surl.li/fzlqyd (дата звернення 16.09.2024).

2. Богуш Л. Роль засобів масової інформації у висвітленні збройних конфліктів у світі: теоретичний підхід. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Сер. Філологія. Журналістика*. 2021. Том 32 (71). № 4. С. 291–295. URL: http://surl.li/iytjno (дата звернення 18.09.2024).

3. Василенко М. Журналістське розслідування в умовах воєнного стану: співвідношення колективного та індивідуального. *Поліграфія і видавнича справа. PRINTING AND PUBLISHING*. 2023. № 2. С. 86.

4. Військова журналістика. український аспект: становлення української військової журналістики; місце військової журналістики у медіапросторі в період воєнного стану; правові підстави діяльності військових журналістів під час воєнних дій / Укл.: Копотун І. М., Коропатнік І. М., Микитюк М. А., Павлюк О. О., Пасіка С. П., Пєтков С. В. Київ. ВД «Професіонал», 2023. 676 с.

5. Гібридна війна і журналістика. Проблеми інформаційної безпеки : навчальний посібник / за заг. ред. В. О. Жадька ; ред.-упор. : О. І. Харитоненко, Ю. С. Полтавець. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. 356 с.

6. Дев'ять онлайн-медіа, що стали найякіснішими: моніторинг ІМІ. URL: http://surl.li/psvaig (дата звернення 18.09.2024).

7. Журналістика співучасті як засіб маніпуляції суспільною свідомістю в процесі запровадження електронного уряду в Україні. *Електронний уряд в Україні. Київ. нац. ун-т. ім К Соколова. Т. Шевченка*, 2012. С. 52–63.

8. Журналістика: словник-довідник. Київ : Академвидав, 2013. 317 с.

9. Журналістика в умовах конфлікту: передовий досвід та рекомендації: Посібник рекомендацій для працівників ЗМІ. Київ : «Компанія ВАІТЕ», 2016. 118 с.

10. Закон України «Про інформацію». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text (дата звернення: 20.09.2024).

11. Збройні Сили України. Рекомендації журналістам щодо організації роботи на військових об’єктах та в районах бойових дій в умовах воєнного стану/ Підготовлено Управлінням зв’язків з громадськістю Збройних Сил України. Київ. 2024. URL: http://surl.li/uysfjp (дата звернення 18.09.2024).

12. Кодекс професійної етики українського звернення журналіста прийнятий на X з'їзді Національної спілки журналістів України (квітень 2002 року). Комісія з журналістської етики. URL: https://cje.org.ua/ethicscodex/ (дата звернення 18.09.2024).

13. Кодекс професійної етики українського журналіста. Комісія з журналістської етики. URL: https://cje.org.ua/ethics-codex/ (дата звернення 18.09.2024).

14. Найвідоміші неологізми російсько-української війни. URL: http://surl.li/oiobxn (дата звернення: 25.09.2024).

15. Наказ Головнокомандувача Збройних Сил України No 73 від 3 березня 2022 року «Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану». URL: http://surl.li/piugjq (дата звернення: 20.09.2024).

16. Новини під час війни. Аналіз професійних стандартів провідних онлайн-медіа в грудні 2023 року. Інститут масової інформації. URL: http://surl.li/pfoehx (дата звернення 18.08.2024).

17. Орос Ю. Джерела інформації українців: Telegram-канали стали популярнішими за телебачення, YouTube третій – КМІС. URL: http://surl.li/mjngug /(дата звернення: 20.09.2024).

18. Остроухов В. Інформаційна безпека. URL: http://surl.li/ltpuax (дата звернення: 20.09.2024).

19. Посібник з журналістської етики. Київ : Комісія з журналістської етики, 2023. 129 с. URL: https://cje.org.ua/wp-content/uploads/Posibnyk-full.pdf (дата звернення 18.09.2024).

20. Посмітна В. Особливості сучасної антиукраїнської маніпулятивної пропаганди в текстах і заголовках російських інформаційних повідомлень. Службово-бойова діяльність сил сектору безпеки держави: сучасний стан, проблеми та перспективи : *матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної 46 конференції* (31 жовтня 2022 року). Вінниця : Національна академія Національної гвардії України, 2022. С. 80–81.

21. Правила для журналістів щодо поведінки з військовими. Інститут масової інформації. URL: http://surl.li/sgkrhl (дата звернення 17.09.2024).

22. Про введення воєнного стану в Україні Указ Президента України від 24.02.2022 № 642022-41397. URL: https://www.president.gov.ua/documents/ (дата звернення: 20.09.2024).

23. Про внесення змін до деяких законів України щодо надання додаткових гарантій захисту працівникам засобів масової інформації, які працюють у районах ведення воєнних (бойових) дій та/або на тимчасово окупованих територіях України: Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2382-20#Text (дата звернення 18.10.2024).

24. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність №5144 від 24.02.2021. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/559216 (дата звернення 18.10.2024).

25. Про внесення змін до статті 114-2 Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за несанкціоноване розповсюдження інформації про засоби протидії збройній агресії Російської Федерації №2178-IX URL: http://surl.li/mnmcsr (дата звернення 18.10.2024).

26. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України № 164 Зареєстровано у Міністерстві юстиції України 09 червня 2017 р. за

№ 704/30572. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text (дата звернення 18.10.2024).

27. Про надання додаткових гарантій захисту журналістам, які працюють у районах ведення воєнних (бойових) дій». №7367 від 11.05.2022. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1293580 (дата звернення 18.10.2024).

28. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану» Указ Президента України №152/2022. URL: http://surl.li/vfibqp (дата звернення 18.10.2024).

29. Професійна довідка журналістських стандартів. Інститут масової інформації. URL: http://surl.li/ifpihc (дата звернення 18.09.2024).

30. Рекомендації Комісії з журналістської етики щодо вживання стилістично забарвленої лексики в журналістських матеріалах про війну. Комісія з журналістської етики. URL: http://surl.li/rtkjbv (дата звернення 18.10.2024).

31. Рекомендації Комісії з журналістської етики щодо словника воєнного часу від 31.03.2022. URL: http://surl.li/rqmald (дата звернення 18.10.2024).

32. Росс Г. Журналістика конфлікту. Міжнародна Підтримка Медіа спільно з IMPACS. Boston: IMS. 2004. 22 с.

33. Сорока Ю. Журналісти на війні. Документальні дослідження, хронікальний літопис, аналітика. Київ : Фоліо, 2022. 448 с.

34. Список загиблих журналістів. Журналісти, які загинули внаслідок широкомасштабного вторгнення Росії в Україну URL: http://surl.li/nithyq (дата звернення 18.10.2024).

35. Стратегії дослідження екранних медіа / гол. ред. Г. Скрипник; НАН України. Київ, 2013. 356 с. URL: https://www.etnolog.org.ua/pdf/ns/ns_2013.pdf (дата звернення: 23.08.2024).

36. Телеграм: як працювати сучасному журналісту в популярному месенджері, 2021. URL: http://surl.li/nvsbbn (дата звернення 18.10.2024).

37. Чотири поради з безпеки для роботи журналіста в зоні конфлікту. Репортери без кордонів. Ресурс безпеки журналістів. URL: https://safety.rsf.org/ukr/?s=звіт&lang=ukr (дата звернення 16.09.2024).

38. Шевчук С. Особливості роботи журналіста в зонах військових конфліктів. Гібридна війна і журналістика. *Проблеми інформаційної безпеки.* Київ, вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2018. С. 264–271.

39. Шендеровський К. Передумови інституціалізації медіакомунікацій при розв'язанні соціальних проблем. *Медіа-комунікації та соціальні проблеми* : зб. навч.метод. матер. та наук. ст. 2012. Ч. 1. С. 8–33.

40. Штурхецький С. Особливості сучасних воєн: що потрібно знати журналістам. *Global world :* науковий альманах. Vol. 2 (II). 2016. С. 122.

41. Best J. Social problems. London: Norton & Company. 2007. 392 p.

42. Galtung, J. Peace Journalism – A Challenge. *Journalism and the New World Order*. 2002. № 2. P. 259–272.

43. Galtung, J., Ruge, M. The Structure of Foreign News. *Journal of Peace Research*. 1965. № 2(1). 64–91.

44. Gamson W. The changing culture of affirmative action. *Research in Political Sociology*, 2021. №3. С. 137–177.

45. How journalists can address misinformation on Telegram. Reuters Institute for the Study of Journalism, 2021. URL: http://surl.li/nngeea (дата звернення: 12.08.2024).

46. Reuters. Russian warship, go fuck yourself: Kyiv to honour troops killed on island. Reuters, 2022. URL: http://surl.li/sfxzsm (дата звернення: 21.09.2024).

47. Trust and Authenticity as Tools for Journalism and Partisan Disinformation. URL: http://surl.li/jppcgw / (дата звернення: 21.09.2024).

48. What Are The Ethics Of Using Anonymous Sources And How Do Journalists Decide When To Use Them? URL: https://cpijournalism.org/anonymous-sources-ethics/ (дата звернення: 21.09.2024)

49. Wimmer R. D. Mas Media Research (9th ed.). Wadsworth Cengage Learning. URL: http://surl.li/lsajal (дата звернення: 21.09.2024).

50. Wimmer R., Dominick J. Mass Media Research: an Introduction. Boston: Global world. 2014. 447 p.

ДОДАТОК А

Анкета для опитування журналістів на тему «Стандарти та обмеження для журналіста при висвітленні військової тематики»

Дякуємо, що погодилися взяти участь в опитуванні. Ваші відповіді допоможуть краще зрозуміти особливості та виклики роботи журналістів, що висвітлюють військову тематику на Запорізькому напрямку. Ваша участь є анонімною, а дані будуть використані лише для дослідницьких цілей.

Блок 1:
Загальна інформація

1. Ваш вік:

до 25

26–35

36–45

46 і більше

2. Стаж роботи у журналістиці (років):

до 1

1–3

4–7

більше 7

3. Ваш тип медіа:

Телебачення

Радіо

Друковані видання

Онлайн-медіа

Незалежний журналіст/фріланс

Інше (вкажіть)

4. Ваш попередній досвід висвітлення військових конфліктів:

Так

Ні

Блок 2:

Стандарти журналістики при висвітленні військової тематики

1. Наскільки ви погоджуєтеся з твердженням «Дотримання журналістських стандартів є важливим у військовій журналістиці»?
Цілком погоджуюся

Скоріше погоджуюся

Скоріше не погоджуюся

Зовсім не погоджуюся

2. Які стандарти є для вас основними при висвітленні військових тем? (можна обрати кілька варіантів)

Об’єктивність

Достовірність інформації

Баланс думок

Незалежність

Захист джерел

Інше (вкажіть)

3. З якими викликами стикаєтесь, намагаючись дотримуватися стандартів під час висвітлення подій на Запорізькому напрямку?

Блок 3:

Обмеження при висвітленні військової тематики

1. Чи стикалися ви з обмеженнями під час висвітлення подій на Запорізькому напрямку?

Так

Ні

Якщо так, будь ласка, уточніть, які саме _____

2. Які джерела інформації ви зазвичай використовуєте для висвітлення військових подій? (можна обрати кілька варіантів)

Офіційні заяви військових

Інтерв'ю з очевидцями

Звіти гуманітарних організацій

Спостереження на місці

Інші медіа

Інше (вкажіть)

3. Чи були у вас випадки, коли вам доводилося обмежувати обсяг інформації через цензуру, безпекові чи інші причини?

Так

Ні

Якщо так, вкажіть, у яких випадках це відбувалося _____

Блок 4:

Етичні виклики

1. Наскільки складно дотримуватися етичних норм у висвітленні військової тематики на Запорізькому напрямку?

Дуже складно

Складно

Важко, але можливо

Не складно

2. Які етичні дилеми найчастіше виникають у вашій роботі на цьому напрямку?

_____

3. Чи вважаєте ви важливим попереднє навчання та тренінги з етики та стандартів для військових журналістів?

Так, це дуже важливо

Це корисно, але не обов’язково

Ні, це не обов’язково

Блок 5:

Професійні потреби

1. Яка підтримка (наприклад, навчання, безпекове забезпечення) потрібна вам для ефективного висвітлення військової тематики на Запорізькому напрямку?

_____

2. Ваші побажання або коментарі щодо дотримання стандартів та обмежень для журналістів на Запорізькому напрямку:

_____

Дякуємо за ваші відповіді!

Декларація
академічної доброчесності
здобувача освітнього ступеня магістра
ЗНУ

Я, Манько Владлена Вікторівна, студентка 2 курсу, форми навчання: денна, факультету журналістики, спеціальність: «Журналістика», адреса електронної пошти v.manko76@gmail.com,

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Стандарти та обмеження для журналіста при висвітленні військової тематики» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлений/ознайомлена;

- заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

- згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Дата_____ Підпис_____ ПІБ (студент) В.В. Манько_____

Дата_____ Підпис_____ ПІБ (науковий керівник)_Ю.В. Костюк_